

**UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE
„CAROL I”
Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate**



Mihai ZODIAN

**METODE AVANSATE ÎN STUDIILE STRATEGICE:
CONSIDERAȚII DESPRE TEORIA JOCURILOR**

Studiu de cercetare științifică

**Editura Universității Naționale de Apărare „Carol I”
București, 2017**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

ZODIAN, MIHAI V.

Metode avansate în studiile strategice: considerații despre teoria jocurilor: studiu de cercetare științifică / Mihai Zodian. - București :
Editura Universității Naționale de Apărare "Carol I", 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-606-660-306-5

355/359

**© Toate drepturile asupra prezentei ediții sunt rezervate
Universității Naționale de Apărare „Carol I”**

- *Lucrarea a fost avizată în ședința Consiliului Științific al CSSAS și este inclusă în Planul de cercetare științifică al UNAp „Carol I”*
- *Responsabilitatea privind conținutul revine în totalitate autorilor*

ISBN 978-606-660-306-5



CUPRINS

Contents	4
Abstract	5
Introducere	7
Capitolul 1 Studiile strategice, considerații metodologice	9
1.1. Metodologia și ambiguitățile studiilor sociale.....	11
1.2. Caracteristicile metodelor formale.....	15
1.3. Studiile strategice, domeniu al științelor sociale.....	18
Capitolul 2 De ce teoria jocurilor?	27
2.1. Teoria jocurilor și operațiile aeriene.....	30
2.2. Cursa înarmărilor și Dilema prizonierului.....	35
Capitolul 3 Teoria jocurilor, chestiuni generale	41
3.1. Aspecte generale ale teoriei jocurilor.....	43
3.2. Controverse epistemologice și metodologice.....	48
Capitolul 4 Teoria jocurilor și studiile strategice	52
4.1. Jocuri cu sumă nulă sau constantă.....	54
4.2. Modelarea matematică a crizelor internaționale.....	56
4.3. Dilema prizonierului	57
4.4. Teoria utilitară a descurajării	62
4.5. Câștiguri absolute, câștiguri relative și conversia modelelor..	65
4.6. Teoria utilitară a instituțiilor internaționale	69
4.7. Noi controverse conceptuale și empirice	71
Concluzii	75
Bibliografie	80

CONTENTS

- **Strategic studies and the methodology of Social Sciences** * Social Sciences and the problem of methods * Defining formal methods * Strategic studies as social science
- **Why game theory?** * Air power and game theory * Game theory and arms races
- **Game theory, general issues** * The principles of game theory * General criticism
- **Game theory and strategic studies** * Constant-sum games * Chicken * Prisoner`s Dilemma * Rational deterrence theory * Relative and absolute gains * International Institutions * Empirical and conceptual problems.

ABSTRACT

This paper aims to offer an introduction into the studies of strategic questions by means of game theory, informed by educational goals but also for wider intellectual aims. CDSSS started, in the last years, an ambitious enterprise of researching some stringent epistemological and methodological problems related to the various security agendas or international relations. This is another step in such an endeavor.

The main point is that we should adopt a more nuanced attitude towards epistemological and methodological issues than is common in social sciences, too much dominated by the quarrel between positivism and hermeneutics. Inspired by David Hume but also by recent proposals stated by Andrew Bennett or Andrew Kydd, a research oriented utilitarianism will help us to avoid a neverending debate on the fundamentals of knowledge. Thus, we present the subject matter by stressing both the advantages and the critics of using game theory in Security Studies.

The work is structured in four parts, an introduction and a conclusion. The first section debates the issue of how should we study problems related to the use of force, how to position security studies on an academic map and a moderate view on the quantitative versus qualitative debate. The second uses

some concrete issues to suggest that value of Game Theory. The third and the fourth explain the essentials of this approach, but also point out to some of its most important critics.

INTRODUCERE

Lucrarea de față este justificată, concomitent, de ambiții pedagogice, conceptuale și de cercetare și vine în continuarea unor demersuri similare ale CSSAS, dar de această dată, accentul este pus pe domeniul studiilor strategice, nu pe problematica securității. Ea își propune să prezinte și să discute un instrument de investigație academică prestigios și des folosit în cadrul studiilor strategice, teoria jocurilor, considerată unul dintre cele mai importante produse ale pozitivismului din ultimii 50 de ani, alături de statistică. Studiul este destinat atât specialiștilor, cât și publicului larg, fiind conceput pentru a contribui la o mai bună conștientizare a importanței problemelor metodologice, în general.

Dat fiind obiectivele propuse, structura textului este influențată de argumentarea lui Todd Sandler din *Collective action*, iar partea tehnică, referitoare la teoria jocurilor, de cea a lui Adrian Miroiu din *Fundamentele politicii*, cea mai bună introducere despre acest subiect existentă pe piața românească¹. Importanța lucrării provine din manifestarea unui anumit scepticism față de pozitivism și formalism în rândul cercetătorilor din România, situație care face necesară o argumentare, cu accent pe practică, nu doar o referință la manualele din economie sau științele politice privite în general. De asemenea,

¹ Todd SANDLER, *Collective Action. Theory and Applications*, The University of Michigan Press, 1992; Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii*, Editura Polirom, Vol. I și II, Iași, 2006, 2007.

preocupările metodologice în relațiile internaționale, studiile strategice și de securitate sunt mai puțin întâlnite, prin comparație cu alte discipline sociale, cel puțin în România.

Astfel, dezbaterile respective și îndoielile referitoare la calitatea cunoașterii produse în domeniul studiilor strategice fac necesare o argumentare referitoare la posibilitatea și dezirabilitatea demonstrațiilor raționale sprijinite empiric în general și, îndeosebi, a metodelor formale, în cadrul cercetărilor. Premisa va fi cea a pragmatismului investigațiilor, promovat de Andrew Bennett și alți specialiști în științele politice, care susține că, ținând cont de dificultate găsirii unor răspunsuri definitive în epistemologia, supraestimarea aspectelor filosofice se poate dovedi contraproductivă². Din acest motiv, vor fi incluse o serie de teze premergătoare prezentărilor propriu-zise.

Expunerea se deschide cu un capitol introductiv, dedicat clarificării locului ocupat de studiile strategice în rândul științelor sociale și a caracterului regulilor de investigare folosite în cadrul acestuia. A doua secțiune a studiului va conține o serie de considerații referitoare la utilitatea teoriei jocurilor, mai precis, o serie de investigații concrete. Capitolele trei și patru se referă la conceptele și modelele propriu-zise ale acestei metodologii.

² Potrivit lui Simon Blackburn, epistemologia poate fi definită ca teoria cunoașterii sau filosofia științei, vezi Simon BLACKBURN, *Dicționar Oxford de filosofie*, Univers Enciclopedic, București, 1999, pp. 125-126. Pentru argumentul lui Bennett, vezi Andrew BENNETT, „The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, septembrie 2013.

Capitolul 1. Studiile strategice, considerații metodologice

Studiile strategice se lovesc de o serie de ambiguități și contestări referitoare la statutul lor academic, aspectele etice ale agendei de cercetare și utilitatea lor în înțelegerea lumii și promovarea de politici mai bune sau, cel puțin, mai eficiente³. Unul dintre aspectele acestor controverse se referă la absența unei proceduri de validare a numeroaselor sale afirmații, ceea ce contrastează cu importanța presupusă a problematicii pe care o tratează, în linii mari, componentele politice ale folosirii forței. De exemplu, unul dintre manualele de referință pornește de la natura umană pentru a elabora argumente, un punct de plecare notoriu pentru caracterul său vag, un lucru cunoscut azi de aproape toată lumea⁴.

Sursele acestei situații constau parțial în imprecizia specifică oricărei discipline academice preocupate de social și parțial, în valoarea etică a subiectelor de cercetare⁵. Studiile strategice sunt mai afectate deoarece reflecția metodologică este, în general, absentă, aici având în vedere nu simpla învățarea a unor tehnici în sens general, ci, mai curând, în evaluarea critică a lor. O mare parte a lucrărilor introductive

³ Pe larg în John BAYLIS, James J., WIRTZ, „Introduction”, în John BAYLIS, James J., WIRTZ, Colin S. GRAY și Eliot COHEN (coord.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, 2007.

⁴*Ibidem*.

⁵*Ibidem*. Vezi și Gary KING, Robert O. KEOHANE, Sidney VERBA, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000.

de referință nici măcar nu se ocupă de acest subiect, fie bănuindu-l de la sine înțeles, fie aderând la un scepticism steril.

În ultimele decenii, aceste ambiguități au devenit mai problematice, odată ce o dezbatere mai curând filosofică referitoare la sursele și adecvarea cunoașterii sociale a dominat domeniul. S-a trecut de la delimitarea sferelor de influență anterioară, implicită în referința la o multiplicitate de paradigme, la un „conflict” destul de intens emoțional⁶. Ironic, disputa nu oprit, din ce se pare, ascensiunea metodelor formale îndeosebi în mediul academic american, dar a contribuit la o anumită tendință de fragmentare generală a relațiilor internaționale, studiilor strategice și de securitate.

Între ignorarea subiectului și obsesia pentru probleme dificil de rezolvat, o cale de mijloc se poate regăsi într-un anumit pragmatism de bun simț, consacrat de David Hume în filosofie și reluat de Andrew Bennett și Andrew Kydd, printre alții, ca reacție la aceste dispute⁷. Ideea principală pornește de la cercetarea ca activitate, empirism drept criteriu necesar și o oarecare prudență față de aspirațiile filosofice de a rezolva teme precum cauzalitatea, realitatea, existența sau adevărul. Utilitatea subiectelor respective nu ar trebui să provină din capacitatea lor de a dirija investigațiile din domenii precum studiile strategice, ci ar trebui privite ca o formă de educație și un antrenament al spiritului critic, similar felului în care Ludwig Wittgenstein a privit epistemologia⁸.

⁶ Am abordat pe larg acest subiect în Mihai ZODIAN, *Perspective epistemologice și predicții în relațiile internaționale*, Editura UNAp, București, 2015.

⁷ David HUME, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987; A. BENNETT, *op. cit.*; Andrew W. KYDD, *International Relations Theory. The Game-Theoretic Approach*, Cambridge University Press, 2015, ediția Kindle, loc. 364-410.

⁸ A. KYDD, *ibidem*.

Teoria jocurilor poate servi ca o ilustrare a acestei concepții, cum argumenta Andrew Kydd, dar, spre deosebire de acesta, trebuie evidențiate nu numai avantajele, ci și limitările sale, altfel, riscând să transformăm pragmatismul în justificare pentru orice. Între apologie și respingere există suficient spațiu pentru o tratare echilibrată a subiectului, utilă cercetătorilor și spiritului cunoașterii moderne, care respinge dogmatismul și apelul la autoritate, motiv pentru care obiecțiile nu vor fi trecute cu vederea. Secțiunea de față a lucrării va aborda aspecte generale ale metodologiei și formalismului, după care vor fi trecute în revistă caracteristicile studiilor strategice relevante aici și obiectivele lucrării de față.

1.1 Metodologia și ambiguitățile studiilor sociale

Încă din Antichitate, savanții au sperat că descoperirea unei căi raționale de gândire și investigare a realităților va conduce la dobândirea cunoașterii și la posibilitatea unei vieți morale și fericite. Ascensiunea științelor naturale, revoluționarea lor în secolul al XX-lea, dar și gravele probleme politice ale aceluși secol au influențat profund ideile despre societate, dar și felul în care aceasta este studiată. Începând cu perioada interbelică a acelei epoci, s-au manifestat serii de tentative pozitivistice ambițioase, țintind spre creșterea preciziei și rigorii, dintre care este suficient să enumerăm behaviorismul, structuralismul sau teoria alegerii raționale.

Metodologia se ocupă exact de acest subiect, având ca obiective, potrivit lui Septimiu Chelcea, studiul mijloacelor și practicilor de cercetare și reformarea acestor instrumente, în sens larg, fiind

considerată de autor drept o știință⁹. Nu este însă un domeniu lipsit de controverse, la un anumit nivel, intersectându-se cu filosofia, la altul cu teoriile și modalitățile lor de testare, ceea ce poate induce o anumită ambiguitate în discutarea sa. Așa cum s-a mai remarcat, concepte precum cel de paradigmă cu sensuri multiple, trec de barierele academice și pot induce confuzii, iar aspectul normativ al demersului poate trece mult dincolo de aspectele concrete ale investigațiilor.

Din acest motiv, nu toate lucrările de referință din acest domeniu folosesc termenul de metodologie, abordarea urmărită de Earl Babbie fiind unul dintre exemplele remarcabile, în parte și pentru a relaxa distincțiile dintre nivelurile de mai sus¹⁰. La rândul său, Cosima Rughiniș vorbește mai curând despre explicații și metoda științifică, ceea ce sugerează o abordare mai nuanțată și mai prudentă a subiectului¹¹. Cum discuțiile despre ce înseamnă știință și sensurile cuvintelor pot deveni aride și sunt dificil de rezolvat, este preferabilă o concepție precum cea a lui Henri H. Stahl, care pune accentul pe interacțiunea dintre teoretic și empiric și pe cercetare ca activitate¹².

Principala dilemă în legătură cu metodologia este raportarea la disputa filosofică referitoare la statutul științelor sociale, prin comparație cu cele naturale, în esență dacă sunt domenii analoage, aplicându-li-se același tip de instrumente de obținere a cunoașterii sau diferă în mod radical și necesită abordări specifice, o problemă

⁹ Septimiu CHELCEA, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Editura Economică, 2007, București, p. 70.

¹⁰ Earl BABBIE, *Practica cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2010, îndeosebi pp. 28-97.

¹¹ Cosima RUGHINIȘ, *Explicația sociologică*, Polirom, Iași, 2007.

¹² Henri H. STAHL, *Teoria și practica investigațiilor sociale*, Editura Științifică, București, 1974, pp. 8-15.

clarificată cu succes pentru disciplina relațiilor internaționale într-o lucrare valoroasă a lui Martin Hollis și Steve Smith.¹³ Curentul pozitivist susține primul punct de vedere, considerând că este posibil și de dorit obținerea unei clarități și precizii similare fizicii, de exemplu. De cealaltă parte, teoreticienii hermeneuți consideră că avem de-a face cu o ruptură radicală și că studiile sociale trebuie abordate reconstituind sensul interacțiunilor, în locul căutării corelațiilor și cauzelor unui fenomen, o privire externă.

Deși reprezintă o controversă epistemologică, ea poate avea un impact major asupra metodologiei și activității de cercetare, fiindcă filosofii nu discută doar despre principii, ci se referă deseori la investigații concrete sau propun noi standarde de evaluare a diverselor studii. Unii autori, precum Patrick Jackson, consideră chiar că asemenea dezbateri sunt utile pentru investigațiile empirice, dar poziția sa implică riscul unor noi discuții prelungite despre ontologie și fundamentele cunoașterii¹⁴. Este de preferat o atitudine mai rezervată, cum filosofia este mai curând deliberativă decât concluzivă și riscăm să o transformăm într-o ideologie dacă ajungem să respingem cercetări din rezerve epistemologice, un fenomen des întâlnit în ultimele decenii în domeniul relațiilor internaționale.

Și aici, un pragmatism precum cel promovat de Andrew Bennett, „pluralismul structurat” pare mai rezonabil și mai nuanțat decât promovarea dogmatică a unui anumit filosof, contribuind mai bine la

¹³ Martin HOLLIS, Steve SMITH, *Explaining and Understanding International Relations*, Clarendon Press, 1991.

¹⁴ Patrick Thaddeus JACKSON, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philosophy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010.

creșterea cunoașterii¹⁵. Esențial este ca o concepție să fie coerentă și să se raporteze cumva la domeniul empiric, indiferent dacă ascultă de o „singură logică a inferenței”, cum consideră Gary King, Robert Keohane și Sydney Verba sau de mai multe, dar toate legate de empiric, așa cum argumentează Paul Feyerabend¹⁶. Eventual epistemologia ne ajută dezvoltând spiritul critic și sugerându-ne să evităm aroganța intelectuală și dogmatismul, mai curând decât să ne ofere rețete de-a gata despre cum să facem cercetare.

S-au mai identificat și alte distincții în literatura de specialitate, dar ne interesează mai puțin pe parcursul acestui studiu, însă unele dintre acestea trebuie măcar indicate, din cauza popularității lor. Aici putem menționa deosebiriile dintre metode, tehnici, procedee și instrumente sau dintre metodele cantitative și calitative abordate pe larg de Septimiu Chelcea¹⁷. Ceea ce trebuie reținut, ideea principală este că avem de-a face cu mijloace prin care încercăm să obținem un răspuns rațional și util la o întrebare de cercetare care ne ghidează investigațiile¹⁸.

Tipic studiilor sociale este, așa cum amintea H. H. Stahl, imposibilitatea de a distinge între ele potrivit metodelor folosite, ele fiind deseori aceleași sau înrudite, împrumuturile interdisciplinare fiind

¹⁵ A. BENNETT, *op. cit.*

¹⁶ Paul FEYERABEND, *Against method*, Verso, 2010.

¹⁷ Distincția calitativ-cantitativ nu este identică cu cea dintre explicație și înțelegere, menționată anterior și se referă la utilizarea măsurătorilor în cursul cercetărilor. Pot exista, de exemplu, studii calitative de inspirație pozitivistă, chiar dacă idealul final este legat de claritate și precizie. Vezi S. CHELCEA, *op. cit.*; A. BENNETT, „Case Study: Design, Use and Comparative Advantages”, în Detlef F. SPRINZ, Yael WOLINSKY-NAHMIAS, *Models, Numbers, And Cases*, The University of Michigan Press, 2004 și Alexander L. GEORGE, Andrew BENNETT, *Case studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005.

¹⁸ G. KING, R. O. KEOHANE, Robert, S. VERBA, *op. cit.*

aici regula¹⁹. Studiile strategice nu fac nici ele notă discordantă, în cercetări fiind utilizare o diversitate de instrumente de cercetare. Cu toate acestea, conștiința metodologică este mai puțin dezvoltată decât în alte domenii asemănătoare, fie ca urmare a influenței evenimentelor curente, fie drept consecința unei relative distanțări academice²⁰.

1.2 Caracteristicile metodelor formale

Dacă prin metodă se înțelege, potrivit lui S. Chelcea, „modul de cercetare, sistemul de reguli și principii de cunoaștere”, una dintre clasificările cele mai ușor de conceput le distinge după criteriul formalizării, în calitative și cantitative²¹. Ele pornesc de la premisa unei analogii dintre științele naturale și cele sociale, chiar dacă acceptă existența unei anumite imprecizii și își propun să sporească gradul de claritate al acestora din urmă. Printre cele mai cunoscute se numără teoria jocurilor, analiza de sistem și statistica.

Claritatea și precizia sunt considerate drept valori cognitive care ne ajută să ne apropiem mai bine de adevăr în filosofia științei, o exprimare care ar fi trivială, în absența unor contestări intense, fie ca fundare, fie ca importanță, fie nuanțată²². Ele sunt promovate și ca urmare ca încrederii raționaliste în ideea de știință ca instrument de ameliorare a capacității umane de control al naturii și societății. În

¹⁹ H. H. STAHL, *op. cit.*, pp. 44, 48.

²⁰ John BAYLIS, James J. WIRTZ, *op. cit.*, pp. 1-14.

²¹ S. CHELCEA, *op. cit.*, p. 68.

²² Thomas S. KUHN, „Objectivity, Value Judgement and Theory Choice”, în Martin CURD, J. A. COVER, *Philosophy of Science. The Central Issues*, W.W. Norton & Company, f.l., 1998, pp. 102-118; Fred CHERNOFF, *The Power of International Theory. Reforging the link to foreign policy-making through scientific enquiry*, Routledge, 2005.

consecință, le putem întâlni și în rândul pozitiviștilor, reformatorilor, dar și ai conservatorilor sociali.

În general, acest tip de metode presupune cunoașterea matematicii și cunoștințe de utilizare a calculatoarelor, precum și a unor programe specialitate ca SPSS sau R²³. Acest lucru însă se referă doar la un anumit nivel introductiv, esențială fiind, așa cum argumenta Irina Culic, nu cunoașterea unor formule, ci capacitatea de a le utiliza pentru a răspunde unor probleme provenite din realitatea socială²⁴. Cunoașterea tehnică este insuficientă pentru a defini probleme sau propune răspunsuri, dar ne poate ajuta să ne clarificăm ideile și să oferim soluții mai bune.

În relațiile internaționale, studiile de securitate și cele strategice, sunt deosebit de utile atunci când putem trata statele ca actori unitari și când avem indicatori și date satisfăcătoare. Probleme precum cauzele războiului, rolul organizațiilor internaționale, explicarea deciziilor de alocare a fondurilor bugetare, negocierile, politicile de înarmare, strategia nucleară sau relațiile de putere se numără printre subiectele de cercetare cel mai ușor abordabile folosind instrumentele respective. De asemenea, ele pot ajuta în ceea ce privește elaborarea și clarificarea conceptelor și ideilor principalelor paradigme teoretice, o practică din ce în ce mai răspândită în disciplinele respective.

Dezbaterea epistemologică menționată anterior ne sugerează limitele: problemele legate de identitate, preocupări culturale, definirea și schimbarea actorilor, unele studii istorice sunt mai greu de formalizat

²³ Irina CULIC, *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependență*, Polirom, Iași, 2004, pp. 14-16.

²⁴ *Ibidem*.

și nu surprind integral sensul acțiunilor sociale²⁵. Cum opoziția dintre pozitivism și hermeneutică nu se va încheia prea curând, o abordare pragmatică este interesată de metode pur instrumentale, ca mijloace ce pot oferi explicații și testări mai bune, așa cum sublinia A. Bennett²⁶. Acest minim este suficient pentru a accepta metodele cantitative, fără a fi nevoie de ample argumentări ontologice dificil de susținut²⁷.

Concomitent, nu trebuie să reducem totul la știință pură. Unul dintre avantajele domeniului este apropierea de etică și de practică, care îi oferă și justificarea și disting, în general, studiile sociale de cele naturale. O mare parte a interesului pentru probleme precum cauzele războiului sau strategia descurajării nucleare provine tocmai din această vecinătate și s-ar pierde mult prin excese pozitivistice de a reduce agenda de studiu doar la chestiuni care pot fi măsurate direct.

Deci, este de dorit evitarea extremelor: prea multă neclaritate sau dependența excesivă de formalism. Concepând cercetarea ca o activitate, care trebuie să producă niște rezultate argumentate rațional și punând accentul pe acest aspect, putem reuși să aplicăm atitudinea pragmatică despre care discutăm anterior²⁸. Aici, trebuie amintit apelul lui Bennett de a ne orienta mai mult spre investigarea „mecanismelor cauzale”, a legăturii dintre concepte și fenomene, mai mult decât sublinierea diferențelor filosofice și ideologice dintre specialiști²⁹.

²⁵ M. HOLLIS și S. SMITH, *op. cit.*

²⁶ A. BENNETT, „The mother of all isms”

²⁷ Este interesantă abordarea lui Traian Rotariu din „Realism și constructivism”, în Traian ROTARIU, *Fundamentele metodologice ale științelor sociale*, Polirom, Iași, 2016, pp. 113-151.

²⁸ A. BENNETT, „The mother of all isms”.

²⁹ *Ibidem.*

1.3 Studiile strategice, domeniu al științelor sociale

În linii mari, studiile strategice se ocupă cu investigarea modalităților de utilizare a forței și fac parte din științele politice, fiind consacrat de câteva decenii ca un subdomeniu autonom, strâns legat de relațiile internaționale³⁰. Prin utilizare a forței se înțeleg nu numai acțiunile coercitive, ci toate comportamentele sau politicile care pot implica asemenea capacități, inclusiv diplomația și descurajarea nucleară. De asemenea, punctul de vedere este unul politic, adică legat de preocupări precum interesul public, supraviețuirea, atitudinea altor actori, tematici etice și filosofice, nu operațional sau tehnic.

În Grecia antică, termenul *strateg* se referea la una dintre funcțiile electivă, deseori colective responsabile de conducerea armatelor, sensul său fiind ulterior extins la conducerea militară ca atare³¹. De obicei, în special pentru adepții teoriilor lui Basil Liddell-Hart, se distingea între strategie în sensul de coordonare a forțelor armate, sub forma unui plan și marea strategie, ca o integrarea a mai multor elemente ale puterii deținute de un stat³². Strâns legată de investigația războaielor și de formarea statelor naționale, strategia militară a rămas apanajul structurilor de învățământ militar.

Istoric, subdomeniul a luat amploare odată cu încheierea celui de-al Doilea Război Mondial și dezvoltarea arsenalelor nucleare, când a fost conștientizată diferența dintre deținerea capacităților de forță și

³⁰ De exemplu, J. BAYLIS și J. WIRTZ, *op. cit.*, pp. 4-6 și Craig A. SNYDER, „Contemporary Security and Strategy”, în SNYDER, Craig A., *Contemporary Security and Strategy*, MacMillan, f.l., 1999, pp. 5-7.

³¹ J. BAYLIS, J. WIRTZ, *op. cit.*, p. 4

³² Sensul său este mult mai extins, inclusiv nivel al acțiunilor militare, orice plan eficient, domeniul nuclear. Basil H. LIDDELL-HART, *Strategia. Acțiunile indirecte*, Editura Militară, 1973.

conflictele internaționale clasice³³. Etimologic, denumirea este legată și de potrivit lui Lawrence Freedman de doctrina bombardamentului strategic, în cadrul căreia a apărut și noul tip de armament, altfel spus, reflectă spiritul unei epocii și ne arată cât de subiectiv poate fi studiul originii unui domeniu³⁴. Cu toate acestea, circumstanțele au influențat destul de mult evoluția cercetărilor acestei discipline.

Problema relațiilor de putere dintre state a stat în centrul studiilor strategice, iar tema descurajării a oferit legitimitate științifică și justificare practică specialiștilor în acest domeniu, contribuind la consacrarea sa. De la început, a fost un demers preponderent civil cu un caracter pozitivist și matematizat important, dar, concomitent, strâns legat de structurile militare, îndeosebi cele americane, cum s-a întâmplat în cazul institutului RAND sprijinit de forțele aeriene³⁵. Epistemologia naturalistă era justificată și prin noutatea și specificul armamentului nuclear care punea un accent sporit pe dezvoltarea capacității de modelare a unor situații dificil de testat empiric³⁶.

În consecință, nu este de mirare că au dominat concepțiile realiste care evidențiau caracterul conflictual al anarhiei internaționale, recurența balanțelor de putere, centralitatea statelor și importanța decisivă a forței armate³⁷. Este important de subliniat, așa cum au remarcat Barry Buzan și Lene Hansen, că, în ciuda acestor tendințe, studiile strategice nu au monopolizat cercetările despre pace și război,

³³ C. A. SNYDER, *op. cit.*, pp. 5-6.

³⁴ Adepții doctrinei considerau că pot obține decizia lovind centrele politico-industriale ale inamicului. Vezi Lawrence FREEDMAN, *The evolution of nuclear strategy*, Palgrave, 1983.

³⁵ Forțele aeriene dețin responsabilitatea gestionării arsenalului nuclear strategic american.

³⁶ Pe larg în C. A. SNYDER, *op. cit.*

³⁷ *Ibidem.*

împărțind terenul cu diversele polemologii și cu o serie de investigații de anvergură din științele politice³⁸. Cu alte cuvinte, există o anumită relativitate a diviziunii muncii în ceea ce privește investigarea științifică a coerciției, ceea ce nu reprezintă neapărat un lucru rău.

Chiar în subdomeniul propriu-zis al studiilor strategice, nu a lipsit o anumită subtilitate intelectuală și tematica nu a reprezentat pur și simplu repetarea unor clișee necesare menținerii unei ordini politice și intelectuale, cum au considerat unii critici³⁹. De exemplu, Robert Art a identificat patru roluri mari pe care le poate deține coerciția în relațiile internaționale: apărare, în sens strict; descurajare, de „prevenire a unei acțiuni ostile prin amenințarea cu represalii”; de constrângere a politicilor actorilor și o funcție demonstrativă⁴⁰. Chiar dacă, cum presupunea John Mearsheimer, se poate suspecta o favorizare a politicilor de *statu-quo* în asemenea clasificări, este important de remarcat complexitatea chiar și a unui fenomen aparent simplu ca recursul la forță, trei dintre cele patru scopuri menționate fiind pur politice.

Dintre aceste elemente, cel mai des discutat, datorită mizelor implicate, a fost cel al descurajării nucleare, sub forma distrugerii reciproc asigurate, de cele mai multe ori dintr-o perspectivă generală, nu tehnică. Ea a subliniat tensiunea potențială dintre recursul la război și asigurarea securității naționale și globale, în anumite condiții, cum ar fi

³⁸ Barry BUZAN, Lene HANSEN, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, f.l., 2009

³⁹ Robert W. COX, „Social forces, states and world orders: beyond international relations theory”, în Robert W. COX, Timothy J. SINCLAIR, *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996.

⁴⁰ Robert J. ART, „To What Ends Military Power?”, *International Security*, primăvara 1980.

cea de conflict total și generalizat. Dilema centrală era subliniată de Raymond Aron: trebuie să evităm catastrofa nucleare și, în același timp, să câștigăm competiția din relațiilor internaționale, desigur, o perspectivă occidentală, dar care se poate extinde ușor⁴¹.

Structura de putere bipolară favoriza tratarea descurajării în termenii teoriei jocurilor, fie sub forma sumei nule/constante sau a celebrei Dileme a Prizonierului, creată de cercetătorii RAND și utilizată intensiv în economie și științele politice. În România, Mircea Malița a folosit elemente ale acestui tip de formalizare în investigarea proceselor de negociere, arătându-le utilitatea și pentru înțelegerea politicii externe a unei mici puteri non-nucleare⁴². Neorealismul a oferit o justificare neopozitivistă demersurilor respective, argumentând în favoarea stabilității unei ordinii dominate de doi actori majori⁴³.

Lucrurile s-au schimbat în contextul sfârșitului Războiului Rece, destrămării URSS și „perioadei unipolare”, destul de contestate în ultimul deceniu. Deși descurajarea nucleară a continuat să ființeze și să exercite o anumită influență, problematica recursului la forță a pus accentul pe intervenții umanitare, războaie civile, controverse etice, precum cele create de războiul din Irak început în 2003 sau de recenta confruntare din Ucraina. Teoriile realiste au fost puse sub semnul întrebării de liberalism și constructivism; s-a sperat că instituțiile internaționale vor sublima interesele naționale, iar pozitivismul

⁴¹ Raymond ARON, *Penser la guerre*, Clausewitz, Editura Gallimard, Paris, 1976, vol. I, 10-11.

⁴² Mircea MALIȚA, *Teoria și practica negocierilor*, Editura Politică, 1972.

⁴³ Expunerea clasică se găsește în Kenneth N. WALTZ, *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.

epistemologic s-a văzut dublat de filosofii postmoderniste și hermeneutice, deși a rămas influent.

Legătura dintre state, interes public, conflictualitate a fost, la rândul său, criticată din punct de vedere academic, autori precum Barry Buzan considerând că sensurile termenului de securitate trebuie extinse, la fel ca și sfera conceptului; având de-a face cu elemente nu doar militare sau politice clasice, ci și economice sau identitare, în timp ce tipologia actorilor și a comportamentelor trebuie diversificată⁴⁴. Din acest motiv, cercetătorii respectivi au promovat formarea unui domeniu academic, studiile de securitate, parte a științelor politice și relațiilor internaționale, care să își subordoneze studiile de securitate. Noua disciplină urma să se ocupe cu investigarea „agendei extinse”, în timp ce ultimul să rămână preocupat de agenda clasică; nu s-a ajuns încă la un consens în aceste subiecte.

Schimbările evenimentelor, epistemologiilor și teoriilor au condus la un relativ declin al perspectivelor pozitivistice, în sensul în care acestea au trebuit să împartă domeniul cu preocupări diverse centrate pe actori, context istoric și aspecte identitare. Cu toate acestea, modelul științelor naturale a continuat să atragă atenția unui număr semnificativ de cercetători și rămâne influent în domeniul studiilor strategice. Pluralismul metodelor rezultat este util dezvoltării unor abordări sofisticate ale problematicii coerciției.

Un minim de onestitate intelectuală ne determină să subliniem câteva aspecte problematice ale acestei discipline. Conștientizarea

⁴⁴ Pe larg în Barry BUZAN, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000. Vezi și Radu-Sebastian UNGUREANU, „Extinderea conceptului de securitate”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU, (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.

acestora induce un anumit sentiment de modestie a gândirii, utilă din multe puncte de vedere, dar poate direcționa cercetările spre ameliorarea calității rezultatelor. Scepticismul recent din ultimele decenii față de metodologie reprezintă doar una dintre ambiguitățile demersului, în special în cazul României.

Ca toate studiile sociale, și studiile strategice sunt supuse riscurilor implicate de apropierea de politic, ideologizare și exagerarea importanței evenimentelor și opiniilor curente, enumerate de Buzan sau Baylis ca reprezentând vulnerabilități⁴⁵. Accentul pus pe metodologice poate asigura, în bună măsură, nu doar calitatea, ci și neutralitatea științifică a produselor investigațiilor, însă trebuie să fim conștienți că tematicile propuse au, deseori, conotații concrete, chiar dacă indirecte. În cele din urmă, apartenența la o comunitate științifică poate, la rândul său, compensa o parte a vulnerabilităților.

Apoi, nu este clar dacă avem de-a face cu o știință autonomă, o parte a uneia mai vaste, un domeniu interdisciplinar sau o frontieră ambiguă între mai multe discipline. Baylis și colaboratorii se orientează spre a doua opțiune și integrează studiile strategice, științelor politice, argumentând prin exemplul evoluției istorice a investigațiilor, adică prin extinderea cercetărilor legate de utilizarea forței dincolo de aspectul militar, spre politică odată cu dezvoltarea arsenalelor nucleare și spre alți actori decât cei statali⁴⁶. Tendințele respective continuă și uneori se intensifică, dar trebuie menționat că includerea de față nu exclude cooperarea tematică cu discipline înrudite, precum sociologia.

⁴⁵ J. BAYLIS, J. WIRTZ, *op. cit.*, pp. 9-12.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 13.

Lucrările dedicate studiilor strategice nu tratează, în general, chestiuni metodologice, ceea ce este de regretat, deoarece așa slăbește caracterul științific și rațional al disciplinei, lăsându-se impresia că „orice merge”⁴⁷. De multe ori, este presupusă o orientare tradiționalistă, adică fundamentarea pe istorie, geografie și unele considerente normative, etice sau de prudență și se trece mai departe⁴⁸. Totuși, chiar și într-o asemenea perspectivă, există principii și reguli de argumentare rațională, care ar trebui măcar sugerate, pentru a evita ambiguitățile, abuzul de retorică și erorile.

De exemplu, manualul coordonat de John Baylis, *Strategy in the contemporary world*, face unele referințe de două paragrafe la problemele metodologice, pe care le expediază rapid din considerente de pragmatism⁴⁹. Un alt specialist consacrat, Barry Buzan, evocă trei modele ale cursei înarmărilor, într-o lucrare introductivă în domeniu, dar fără a acorda regulilor de cercetare un spațiu aparte⁵⁰. O altă sinteză valoroasă, editată de Craig Snyder, evocă teorii, discută probleme de raționalitate, însă, la fel ca și celelalte două discutate aici, nu se preocupă în mod special de tema de față⁵¹.

Această stare de fapt ne obligă să recurgem la o abordare inductivă. Ne putem orienta după lucrările din alte discipline sociale,

⁴⁷ Printre altele, titlul unei cărți celebre a lui Paul Feyerabend, care presupunea, însă, măcar realitatea ca instanță de control. Vezi Paul FEYERABEND, *op. cit.*

⁴⁸ J. BAYLIS, J. WIRTZ, pp. 7-9.

⁴⁹ J. BAYLIS, J. WIRTZ, *op. cit.*, pp. 6-7.

⁵⁰ Barry BUZAN, *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology and International Relations*, Palgrave Mac Millan, 1987.

⁵¹ C. A. SNYDER, *op. cit.*

ceea ce înseamnă să ne asumăm riscul unei enumerări extinse, dar nu neapărat utile de reguli și tehnici. Putem să ne uităm la domenii înrudite, precum relațiile internaționale și studiile de securitate și, de pildă, cum sugerau George și Bennett, să investigăm metode statistice, teoria jocurilor și studiile de caz⁵². Acest demers este util, dar implică un anumit risc de repetiție și este puțin cam generală.

Lucrarea de față se va orienta după importanța istorică a instrumentelor de cercetare în constituirea domeniului studiilor de securitate, deoarece astfel putem avea o perspectivă mai bună asupra posibilităților și limitelor sale. Vor fi abordate teoria jocurilor și o serie de dezvoltări ale sale, deoarece aceasta a contribuit decisiv la constituirea disciplinei, în perioada postbelică, îndeosebi în Statele Unite. Scopul este de a combina aspectele didactice și practice ale acestor unelte cu argumentarea rațională a utilității acestor două căi de demonstrare.

Pentru a evalua performanțele instrumentelor respective, prefer un pluralism al perspectivelor filosofice, combinat cu un anumit empirism, o problematică tratată în detaliu în altă parte⁵³. Cum precizia științelor sociale este, în cel mai bun caz, un ideal nu întotdeauna ușor de atins, nu trebuie să ne așteptăm decât rar la răspunsurile așteptate de tradiția carteziană. Cu toate acestea, ideea popperiană că putem respinge concepțiile absurde (falsificabilitatea teoriilor), poate fi utilă, dacă este

⁵² A. L. GEORGE, A. BENNETT, *op. cit.*

⁵³ M. ZODIAN, *op. cit.*

înțeleasă într-un mod mai puțin rigid decât în formularea inițială sau în cea lakatosiană⁵⁴.

Epistemologia trebuie redusă, în consecință, la un minim rezonabil, pentru a nu împiedica în mod dogmatic dezvoltarea cercetării în științele sociale și pentru că parte a filosofiei, este deliberativă. Spre deosebire de pozițiile exprimate de Robert Jackson și de unele tendințe din disciplinele sociale, manifestat în ultimele două decenii, am preferat să evit elaborările nuanțate și extinse⁵⁵. Acest pragmatism are și avantaje și dezavantaje, în general, destul de bine cunoscute, și consider că spiritul deschis și economia de spațiu, efort și costuri depășesc riscurile implicate de o anumită dispersie teoretică a domeniului și de acceptarea intersecțiilor diverselor discipline sociale⁵⁶.

⁵⁴ Karl R. POPPER, *Logica cercetării*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1981; Karl R. POPPER, *Conjecturi și infirmări*, Editura Trei, București, 2001; Imre LAKATOS, „Introduction” în Imre LAKATOS, *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 1978, Vol. I.

⁵⁵ P. T. JACKSON, *op. cit.*

⁵⁶ Vezi A. BENNETT, *op. cit.*

Capitolul 2 De ce teoria jocurilor?

Unul dintre cele mai prestigioase instrumente de cercetare, care a inspirat și un film celebru, teoria jocurilor, continuă să motiveze cercetările din științele politice și relațiile internaționale, acum sub forma concepțiilor alegerilor raționale și a instituționalismului⁵⁷. Demersurile întreprinse în cadrul institutului RAND au conectat această metodologie provenită din matematică și economie de studiile strategice, încă de la începutul acestora. Invers, instrumentarul de cercetare a beneficiat, mai ales la început, de această atenție, inclusiv prin elaborarea unora dintre conceptele și relațiile sale fundamentale.

Inițial, îndeosebi în '50-60, așa cum am menționat anterior, jocurile matematice au fost utilizate fie pentru studiul deciziilor operaționale, precum alegerea țintelor aeriene (RAND a aparținut *US Airforce*), fie, puțin extins, pentru modelarea cursei înarmărilor și a mediului internațional, odată cu înțelegerea consecințelor dezvoltării arsenalelor nucleare⁵⁸. Ulterior, teoria a fost extinsă, sub influența microeconomiei, pentru înțelegerea deciziilor colective iraționale și a condițiilor în care cooperarea și instituționalizarea se pot dovedi utile

⁵⁷ Din literatura în limba română, Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii și Elinor OSTROM Guvernarea bunurilor comune. Evoluția instituțiilor pentru acțiunea colectivă*, Polirom, Iași, 2007 pentru o expunere generală; Thomas C. SCHELLING, *Strategia conflictului*, Editura Integral, București, 2000; M. MALIȚA, *op. cit.* și David A. BALDWIN (coord.), *Neorealism și neoliberalism*, Institutul European, Iași, 2010 abordează subiecte legate de relațiile internaționale, studiile strategice și de securitate.

⁵⁸ Scott GATTES, Brian D. HUMES, *Games, Information and Politics. Applying Game Theoretical Models to Political Science*, University of Michigan Press, 1997, p. 1.

chiar și pentru decidenții egoiști. Începând din anii '80, a fost utilă pentru dezvoltarea teoretică și a deținut, pentru câțiva ani, chiar un rol de arbitru în disputele dintre realiști și liberali, sub forma dezbaterii câștigurilor absolute versus relative.

Probabil, cel mai cunoscut autor din acest domeniu este Thomas Schelling, care a îmbinat prezentarea atrăgătoare cu claritatea și precizia matematică în lucrări celebre, ca *Strategia conflictului*⁵⁹. De la el avem o serie de concepte utile, precum motive mixte, puncte focale, cunoaștere comună, și tot el este parțial responsabil, alături de Bernard Brodie, de consacrarea „strategilor civili” în spațiul academic american⁶⁰. De asemenea, un rol important l-a deținut Robert Axelrod, ale cărui simulări referitoare la jocurile iterate (repetate) ofereau o soluție optimistă unei probleme complicate de cooperare în domeniul nuclear⁶¹.

În România, Mircea Malița a recurs la teoria jocurilor în studiile sale referitoare la negocieri și diplomatie, îndeosebi la cele cooperative⁶². În ultimii ani, această abordare a fost promovată în special de către Adrian Miroiu și elevii săi, constituind una dintre cele mai dinamice dezvoltări intelectuale locale din studiile sociale⁶³. Demersul este mai puțin utilizat în studiile strategice, de securitate sau în cadrul relațiilor internaționale locale, privind în general.

Cu toate acestea, există aplicații ale acestei metodologii nu numai în disciplinele respective, ci și în cadrul cercetării operaționale, unde s-a

⁵⁹ Th. C. SCHELLING, *op. cit.*

⁶⁰ Bernard BRODIE, *Strategy in the Missile Age*, RAND Corporation, 2007.

⁶¹ Robert AXELROD, *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, 2006.

⁶² M. MALIȚA, *op. cit.*

⁶³ Adrian MIROIU, *op. cit.*

format și o tradiție românească de investigare⁶⁴. Aceasta este destinată, potrivit lui Nicolae Eftimescu, Vasile Gh. Grad și Cicerone Olivo, elaborării „soluțiilor optime în vederea luării deciziilor”, îndeosebi în ceea ce privește „pregătirea și ducerea acțiunilor de luptă”⁶⁵. Este interesant de a o compara cu studiile strategice, unde problematica se referă tot la forță, dar accentul este pus pe condițiile și impactul politic, economic sau social, mai curând decât asupra nivelurilor operațional sau tactic.

Înainte de a-i discuta principiile și principalele reguli, vom trece în revistă două situații care se pretează analizei în termenii teoriei respective, pentru a-i sugera utilitatea. Acest procedeu inversează ordinea uzuală din manualele de specialitate, dar prezintă avantajul euristic al explicării situațiilor concrete, ca o scurtă introducere în problematică. Autori precum Thomas Schelling au recurs la asemenea procedee din motive similare⁶⁶.

Ne vom concentra asupra operațiilor aeriene și cursei înarmărilor, pentru a ilustra atât utilitatea teoriei jocurilor, cât și distincția dintre cele două demersuri. Exemplele sunt consacrate în literatura de specialitate și des întâlnite, în diverse forme, în manualele de specialitate sau în alte lucrări de introducere în domeniu, cum ar fi cele ale lui A. Miroiu, T.

⁶⁴ Nicolae EFTIMESCU, Vasile Gh. GRAD, Cicerone OLIVO, *Probleme tactic-operative*, Editura Militară, București, 1981, pp. 24-29; Nicolae EFTIMESCU, Vasile Gh. GRAD, Cicerone OLIVO, *Modelarea matematică a acțiunilor de luptă*, Editura Militară, București, 1983, pp. 33-35; ENE, Constantin, RUGINĂ, Nicolae, MATEAȘ, Florian, „Elemente din teoria statistică a deciziilor”, în Vasile Gh. Grad *et al*, *Metode de fundamentare a deciziilor militare*, Editura Diagonal, Bacău, 2001, pp. 198-234.

⁶⁵ Nicolae EFTIMESCU, Vasile Gh. GRAD, Cicerone OLIVO, *Probleme tactic-operative*, Editura Militară, București, 1981, pp. 16-17.

⁶⁶ Thomas C. SCHELLING, *op. cit.*

Sandler, P. Talwalkar sau A. Kydd⁶⁷. Chiar dacă originalitatea lor este redusă, acestea sunt utile pentru ilustra principalele concepte și relații ce vor fi dezvoltate ulterior și sunt inspirate de nenumărate contexte investigate de specialiștii din domeniu.

Nu trebuie uitat că, recurgând la teoria jocurilor, suntem constrânși de presupunerile sale metodologice, pe care le vom aprofunda în capitol ulterior: actorul rațional interesat și interdependența strategică. Acest lucru restrânge parțial spectrul de cercetare și trebuie să fim conștienți de limitele oricărui instrument de cercetare. Teoria combină însă claritatea și spectrul totuși larg al fenomenelor care pot fi studiate în termeni săi.

2.1 Teoria jocurilor și operațiile aeriene

Vom porni cu cercetarea operațională, unde, deși se folosesc predominant alte tehnici matematice, există și un demers de modelare inspirat din teoria jocurilor, în special ca urmare a sublinierii, de către această metodologie, a complexității interacțiunii strategice⁶⁸. Astfel, primul exemplu este inspirat de exemplul oferit de Presh Talwalkar în „Attacking a target optimally...”; de studiul lui Thomas Hamilton și Richard Mesic, *A Simple Game-Theoretic Approach to Suppression of Enemy Defenses and Other Time Critical Analyses*, realizat pentru RAND, unul dintre institutele de cercetare cu o influență semnificativă

⁶⁷ Adrian MIROIU, *op. cit.*; T. SANDLER, *op. cit.*; A. KYDD, *op. cit.*; Presh TALWALKAR, „Attacking a target optimally: an example of war game theory from RAND 1957” <http://mindyourdecisions.com/blog/2012/02/21/attacking-a-target-optimally-an-example-of-war-game-theory-from-rand-1957/> (accesat septembrie 2016);

⁶⁸ Nicolae EFTIMESCU, Vasile Gh. GRAD, Cicerone OLIVO, *Probleme tactic-operative*, Editura Militară, București, 1981, p. 17.

în domeniul și de o serie de demersuri anterioare din perioada de doctorat⁶⁹. Avem de investigat eficiența unei campanii de bombardament aviatic și una dintre metodele posibile de a realiza acest lucru este prin comparație cu demersurile întreprinse de apărarea antiaeriană responsabilă de asigurarea securității teritoriului respective. Desigur, putem evalua în termeni absoluți, dar riscăm să pierdem unele aspecte importante ale operațiunii.

Mai întâi, avem de-a face cu doi actori, fiecare străduindu-se să realizeze o serie de interese, a căror satisfacere depinde însă de comportamentul amândurora, o situație denumită *interacțiune strategică*, așa cum vom vedea ulterior⁷⁰. Deci, o analiză bună poate să ia în calcul pozițiile fiecărui actor, scopurile și mijloacele, pe care să le integreze în contextul mai larg al interdependenței rezultatelor. Fiecare poate, de exemplu, adopta o anumită *strategie*, un plan care să lege obiectivele de consecințe și să le explice comportamentul⁷¹.

Astfel, putem considera aviația de bombardament (mai precis, pe comandantul forțelor aeriene implicate) drept actorul A, să-i identificăm opțiunile și să alocăm acestora o serie de valori, care să reflecte o ierarhie a preferințelor. Cum ne interesează, ca în economie, de unde o mare parte a acestora idei sunt inspirate, eficiența, ierarhia respectivă va reflecta câteva criterii de raționalitate, printre care consistența și tranzitivitatea. Trebuie să avem cel puțin o opțiune iar, dacă preferăm să

⁶⁹ Presh Talwalkar rafinează un alt studiu realizat la RAND, vezi P. TALWALKAR, *op. cit.*; Thomas HAMILTON, Richard A. MESIC, *A Simple Game-Theoretic Approach to Suppression of Enemy Defenses and Other Time Critical Analyses*, RAND Corporation, august 2004, ediție online, http://www.rand.org/pubs/documented_briefings/DB385.html, (accesat septembrie 2016). Vezi și Adrian MIROIU, *op. cit.*

⁷⁰ Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii*, vol. 2, pp. 11-18.

⁷¹ *Ibidem.*

lovim un radar față de un aerodrom și un aerodrom față de o concentrare de blindate, rezultă că vom alege rațional să țintim un radar comparativ cu concentrarea de blindate, asta presupunând o lume ideală, în care adversarul nu reacționează⁷².

Acum, dacă vrem să simplificăm, pornim de la ideea de ierarhie a preferințelor și considerăm că valorile celor trei posibilități sunt arbitrare și nu fac decât să indice subordonarea eficientă a acestora. În consecință, le putem nota cu 5, radarul; 3 aerodromul și 1, blindatele, prin aceasta sugerând că cea dintâi opțiune va oferi și cele mai bune rezultate, dar trebuie să luăm în calcul și consecințele apărării antiaeriene. În maniera lui Th. Hamilton și R. Mesic, putem să reprezentăm aceste preferințe sub formă de arbore al deciziei, sau de matrice, ambele practici permițând sublinierea interacțiunii reciproce, ca în diagrama 1⁷³.

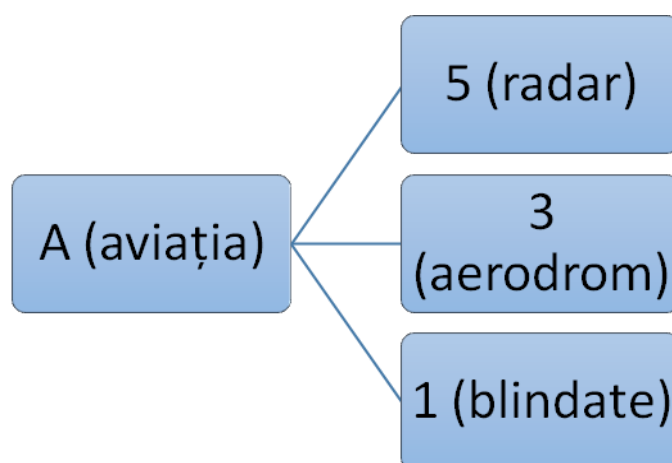


Diagrama 1. Arborele deciziei jucătorului A⁷⁴

⁷² P. TALWALKAR, *op. cit.*

⁷³ Th. HAMILTON și R. MESIC, *op. cit.*, p. 33 și P. ORDESHOOK, *op. cit.*, p. 126.

⁷⁴ *Ibidem.*

Dacă presupunem că cele două părți se află în conflict și că ceea ce câștigă una, pierde în mod automat cealaltă, atunci este ușor de aflat preferințele apărării antiaeriene, mai precis ale comandantului său sau statului major. Acestea sunt, desigur, exact opusul ierarhiei obiectivelor atacatorului și ne permit, în mod similar, realizarea unei reprezentări grafice. De exemplu apărarea pierde cel mai mult când radarul este distrus și poate fi activat pentru a-l proteja pe acesta, dar dacă aviația lovește aerodromul și o poate distruge, își va schimba strategia⁷⁵.

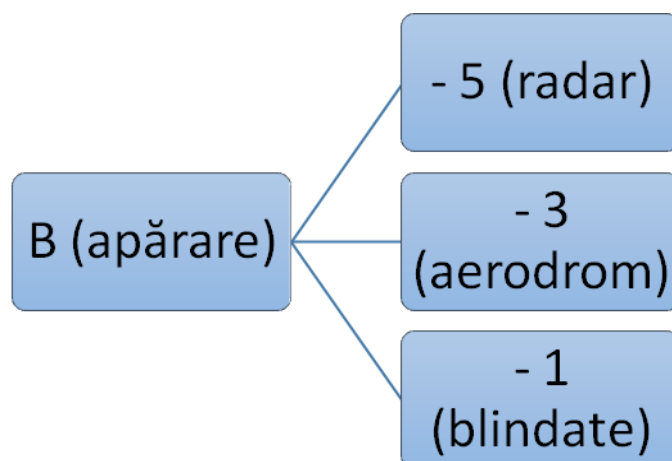


Diagrama 2. Arborele deciziei jucătorului B⁷⁶

Combinarea celor două poate fi prezentată și sub forma unui joc, de unde și denumirea metodologiei prezentate în lucrarea de față, ca în tabelul 1. Fiind un model considerat clasic, de sumă nulă, vom observa că suma plăților din căsuțe este identică pentru toate combinațiile pe care cele două părți le pot încerca. Atracția teoriei vine tocmai din încercarea de a oferi un răspuns problemelor de acest tip, a căror soluție nu este tot timpul evidentă.

⁷⁵ P. TALWALKAR, *op. cit.*

⁷⁶ P. ORDESHOOK, *ibidem.*

Tabelul 1. Interacțiunea strategică a aviației și apărării antiaeriene
B (apărarea)

		+		
		Radar	Aerodrom	Blindate
A (aviația)	Radar	0, 0	5, -5	5, -5
	Aerodrom	3, -3	0, 0	3, -3
	Blindate	1, -1	1, -1	0,0

Exemplul de față și-a propus numai să ilustreze că situații concrete pot fi modelate matematic, chiar dacă acest lucru poate să pară contraintuitiv⁷⁷. Ca și în exemplul lui Talwalkar, interacțiunea strategică face ca interesul apărării să fie, în două treimi din cazuri, protejarea aerodromului, ceea ce sugerează utilitatea strategiilor probabilistice, cum jocul nu posedă doar o singură soluție (denumită formal echilibru)⁷⁸. Esențiali au fost pașii identificați de Hamilton și Mesic: „identificarea opțiunilor tactice”; „alocarea valorilor numerice pentru acestea”; „calcularea tuturor strategiilor și a rezultatelor acestora”;

⁷⁷ Trebuie precizat că jocul de față a fost o modelare, o ipoteză, nu o teorie verificată empiric.

⁷⁸ P. TALWALKAR, *op. cit.*

„identificarea strategiilor optime” și „stabilirea rezultatului anticipat al jocului”⁷⁹.

2.2 Cursa înarmărilor și Dilema prizonierului

Explicația înarmării ca proces interactiv reprezintă una dintre cele mai vechi aplicații ale teoriei jocurilor, deseori confundată cu dilema securității⁸⁰. Pornim de la presupunerea existenței a doi actori raționali, care nu comunică propriu-zis (sau nu au încredere unul în celălalt) și trebuie să aleagă între politici de înarmare, echivalată cu trișarea și acorduri de reducere sau eliminare a armamentelor, strategia de cooperare din Dilema prizonierului. Aici vom urma exemplele oferite de D. Snidal, T. Sandler și L. Freedman⁸¹.

Statul A are următoarele posibilități, în ordinea ierarhiei beneficiilor: să se înarmeze, când celălalt este dezarmat; să renunțe amândoi la înarmare; să se înarmeze amândoi, sau să se dezarmeze, riscând să fie expus avantajul celuilalt. Statul B deține o listă similară a preferințelor. Cum deciziile sunt interdependente, atunci când jucăm o singură dată, matricea produce rezultatul al treilea, amândoi se înarmează, chiar dacă ar fi mai convenabil să se înțeleagă⁸².

⁷⁹ Th. HAMILTON și R. MESIC, *op. cit.*, pp. vi-viii și Duncan SNIDAL, „Formal models of international politics”, în D. F. SPRINZ, Y. WOLINSKY-NAHMIAS, *op. cit.*, pp. 247-252.

⁸⁰ Situația în care înarmarea nu mai asigură securitatea, deoarece alții actori își dezvoltă, în replică, propriile capacități, anulând beneficiile inițiale. Cauzele constau în temeri și caracterul anarhic al relațiilor internaționale. Vezi B. BUZAN, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000, p. 297.

⁸¹ D. SNIDAL, *op. cit.*, pp. 247-252; T. SANDLER, *op. cit.*, pp. 4-5, 22-22. L. FREEDMAN, *op. cit.*, pp. 175-178.

⁸² D. SNIDAL, *op. cit.*, pp. 247-252; L. FREEDMAN, *op. cit.*, pp. 175-178.

Tabelul 2. Cursa înarmărilor ca dilemă a prizonierului⁸³

		B	
		înarmare	dezarmare
A	înarmare	-5	-10
	dezarmare	10	0

În consecință, înarmarea poate fi considerată ca o tendință a sistemului internațional, atunci când perspectivele de continuitate ale interacțiunilor sunt fie reduse fie considerate neprofitabile și nu neapărat consecința deciziilor iraționale luate de state⁸⁴. În aceste limite, deși pare dificilă, problema poate fi soluționată, de exemplu, prin propunerile lui Robert Axelrod și Robert Keohane, care pun accent pe reciprocitatea condiționată și pe iterativitatea (repetiția) interacțiunilor, optimismul sau vizibilitatea comportamentelor. Acceptarea reciprocă a sateliților de culegere a informațiilor, sisteme de inspectare sau măsurile de construire a încrederii pot intra aici⁸⁵.

⁸³ *Ibidem.*

⁸⁴ *Ibidem.*

⁸⁵ Robert AXELROD și Robert O. KEOHANE, „Obținerea cooperării în anarhie: strategii și instituții”, în D. BALDWIN (coord), *op. cit.*, pp. 87-113, *op. cit.*

Putem merge chiar mai în detalii, cu sisteme specifice de armament, atâta vreme cât țin condițiile fundamentale de aplicare, actori raționali urmărind creșterea propriilor beneficii și interdependența deciziilor. Un exemplu simplu, preluat din literatura de specialitate, îndeosebi din studiile lui Robert Jervis, se referă la deciziile americane de implementare a focoaselor termonucleare independente multiple (MIRV), care permiteau lovirea cu precizie sporită a unor ținte diverse, în acest caz, a rachetelor MX Peacekeeper⁸⁶. Discuțiile au avut loc la sfârșitul anilor `70 și începutul anilor `80 și au condus, inițial, la amplasare parțială a acestora, apoi la retragerea lor⁸⁷.

Creșterea arsenalelor nucleare a condus la doctrina distrugerii reciproc asigurate, care asigură pacea relativă prin intermediul existenței unei forțe de represalii, capabile să reziste în fața unei ofensive prin surprindere⁸⁸. Celebra triadă, compusă din submarine, bombardiere și rachete cu baza la sol constituia, în parte, echivalentul în capabilități al acestei strategii politice, esențială fiind reziliența sa. Dezvoltarea tehnologică a pus la dispoziția celor două superputeri posibilitatea ca, prin focoase MIRV, să poată aplica strategii ofensive sau de contraforță care puteau în discuție acest aranjament⁸⁹.

Putem modela decizia de amplasare foarte ușor prin Dilema prizonierului, luând Statele Unite ca decident și identificând principalele

⁸⁶ Robert JERVIS, „Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, ianuarie 1978; R. JERVIS, „Security Regimes”, *International Organization*, primăvara 1982; ***, „LGM-118A Peacekeeper”, *Federation of American Scientists*, <https://fas.org/nuke/guide/usa/icbm/lgm-118.htm> (accesat septembrie 2016).

⁸⁷ Wade BOESE, „US Retires MX Missile”, *Arms Control Association*, 1 octombrie 2005, https://www.armscontrol.org/act/2005_10/OCT-MX (accesat septembrie 2016).

⁸⁸ L. FREEDMAN, *op. cit.*

⁸⁹ ***, „LGM-118A Peacekeeper”.

opțiuni, cam cum a elaborat Robert Jervis teoria despre balanța ofensivă-defensivă, urmând o sugestie a lui Alex Soojung-Kim Pang⁹⁰. Deținerea rachetelor MX, în condițiile în care URSS nu ar fi avut un echivalent ar fi oferit Washingtonului cel puțin o victorie de prestigiu, dacă nu chiar posibilitatea de a răsturna echilibrul strategic; se putea încheia un acord de eliminare a acestei categorii; amândouă părțile își dezvoltau armamentul respectiv sau SUA își menținea sistemele clasice, riscând să fie depășită de rivala sa. Similar, se pot identifica alternativele avute la dispoziție de Uniunea Sovietică, iar interacțiunea strategică dintre superputeri a fost o caracteristică a Războiului Rece și a politicii nucleare ca atare⁹¹.

Dacă dilema era jucată o singură dată, reieșea că ambele părți vor dezvolta sisteme MIRV, ceea ce s-a și întâmplat; situația presupunea neîncrederea în viitorul relațiilor și așteptări reduse referitoare la câștigurile comune. Suntem în perioada „celui de-al doilea Război Rece”, când intervenția sovietică în Afganistan, controversese legate de controlul armamentelor și de respectarea drepturilor omului au contribuit la intensificarea competiției dintre Washington și Moscova. Prin urmare, logica alegerii rezultatului reciproc dezavantajos se aplică.

Detensionarea relațiilor odată cu sfârșitul Războiului Rece a făcut posibilă argumentarea dezvoltată de Robert Axelrod, care a primit, printre altele, și un premiu pentru contribuția avută la dezarmarea nucleară. Perspectivele cooperării extinzându-se, la fel ca și beneficiile

⁹⁰ R. JERVIS, „Cooperation Under the Security Dilemma” și Alex Soojung-Kim Pang, „Evolution of Cooperation”, http://askpang.typepad.com/relevant_history/2003/12/evolution_of_co.html (accesat septembrie 2016).

⁹¹ L. FREEDMAN, *op. cit.*

anticipate, devenea rentabil să renunți la amplasarea rachetei MX, în schimbul eliminării categoriei MIRV, ceea ce s-a stipulat în Tratatul START II, semnat în 1993, între Statele Unite și Federația Rusă. Cu toate acestea, controversile au continuat, dar sistemul american respectiv a fost eliminat, numărul focoarelor a fost redus, iar în triada nucleară, a fost accentuat rolul submarinelor pentru a echilibra forțele rusești cu baza la sol, ceea ce, aparent, pare să reprezinte un aranjament convenabil⁹².

Aceasta a fost o aplicare metaforică a teoriei jocurilor, în special a dilemei prizonierului, în scopuri euristice, de a sugera utilitatea acestei metodologii pentru a modela situații reale și a oferi unele soluții. Cu toate că nu reprezintă o demonstrație riguroasă, ea definește un tip de relații și o serie de ipoteze utile cercetătorilor și necesită, de exemplu, o argumentare istorică a proceselor decizionale și a negocierilor și interacțiunilor dintre Statele Unite. Pentru motivele didactice care au justificat lucrarea de față, este însă un demers acceptabil.

Primul capitol a arătat de ce este nevoie de metodologie în studiile strategice: credibilitatea intelectuală a argumentelor depinde de calitatea rațională a acestora. Truismul trebuie subliniat din cel puțin două motive, critica postmodernă și constructivistă, foarte populară în ultimele decenii, poate induce ideea că demonstrațiile și dovezile nu mai sunt necesare; în timp ce, în România, preocuparea pentru metode în acest domeniu este o pasăre rară. Aceste considerente explică și

⁹² W. BOESE, *op. cit.*

demersul din lucrarea de față, conceput ca o primă parte dintr-un proiect mai mare dedicat subiectului.

Secțiunea de față a comparat două aplicații din teoria jocurilor, unul care accentua operații militare ipotetice, iar al doilea, cursa înarmărilor pentru a ilustra distincția dintre cercetarea operațională și studiile strategice și a evidenția potențialul interdisciplinar al metodologiei. Cele două exemple prezentate nu au inclus și aspecte legate de fundamentarea și detalierea acestei metode de modelare a fenomenelor sociale. Primul, dedicat aspectelor operaționale a subliniat importanța interacțiunii deciziilor în înțelegerea comportamentelor politico-militare, aici, o imaginară lovitură aeriană.

Al doilea exemplu a reprezentat o ipostază a deja clasicei Dileme a prizonierului, un context în care rezultatul rațional nu este unul eficient din perspectiva acțiunilor colective. Am preferat folosirea unei rachete strategice tocmai pentru a indica mizele mare care pot fi traduse în termenii teoriei jocurilor, având de-a face cu un fenomen destul de bine cunoscut în literatura de specialitate. A fost ilustrată și o posibilă soluție a problemei, anume repetarea interacțiunii, iterativitatea/repetiția, care permite cumularea beneficiilor, după cum vom vedea în continuare.

În cele ce urmează, vor fi discutate elementele fundamentale și principalele relații elaborate în cadrul teoriei jocurilor, accentuând elementele de comprehensiune, mai curând decât pe cele formale. Va fi respectată practica obișnuită de a ilustra prin noi exemple demonstrațiile cele mai interesante. De asemenea, vor fi incluse și o serie de critici și răspunsuri ale partizanilor respectivei metodologii.

Capitolul 3 Teoria jocurilor, chestiuni generale

Teoria jocurilor poate fi folosită ca metaforă utilă cunoașterii unor procese precum, cele legate de caracteristicile anarhiei și rolul instituțiilor internaționale, dar și ca o formulare mai precisă, îndeosebi când există date clare, ca în cazul cheltuielilor⁹³. Fenomenele studiate sunt destul de diverse, de la taxare la conflicte și negocieri sau la explicarea importanței instituțiilor.

Modelarea prin teoria jocurilor este foarte răspândită și a fost, după cum am amintit, deseori legată de studiile strategice⁹⁴. Ca practică, se identifică ierarhii de preferințe ale actorilor presupuși, se elaborează o matrice de plăci și se presupun ipoteze pe baza distribuției recompenselor respective. Testarea presupune identificarea empirică a opțiunilor și corespondența cu comportamentele observate⁹⁵.

Am optat pentru prezentarea separată a principiilor și a raționamentelor cele mai populare din mai multe motive. Aprofundarea punctelor de pornire oferă o cheie de înțelegere a configurației generale și evidențiază o componentă esențială a oricărei metodologii, anume că reprezintă un instrument, nu un înlocuitor al cunoașterii. De asemenea, dezbaterile din științele sociale se poartă deseori la nivelul de bază, al premiselor.

⁹³ Pe larg în T. SANDLER, *op. cit.*, 145-166 și în D> SNIDAL, Duncan, „Formal models...”, pp. 237-240.

⁹⁴ Vezi Gheorghe ILIE, Ion STOIAN, Gelu ALEXANDRESCU, *Modelarea sistemelor și proceselor*, Editura UNAp, 2005, pp. 39-47 și D. Snidal, *op. cit.*

⁹⁵ T. SANDLER, *op. cit.*, pp. 145-166.

Chiar dacă pare evident, multe lucrări de specialitate nu explică, din rațiuni didactice, limitările metodologiilor, metodelor, tehnicilor și instrumentelor prezentate. Dincolo de o anumită rezervă pedagogică, această abordare poate conduce la riscul absolutizării argumentelor respectivă, ceea ce amplifică disputele academice și reduce șansele cumulării cercetărilor. Nu accidental, discipline precum relațiile internaționale au fost marcate și de controverse și de o anumită segregare intelectuală.

Pragmatismul propus de A. Bennett, A. Kydd și alți autori are încă nevoie de clarificări, mai ales în ceea ce privește stabilirea unui oarecare consens referitor la agenda de cercetare (teorii diferite, lumii diferite), dar oferă cel puțin o anumită ieșire din blocaj. Din acest motiv, în următoarele capitole, vom sublinia nu numai avantajele, ci și criticile sau punctele slabe ale modelelor populare din domeniul teoriei jocurilor⁹⁶. Vom încerca să găsim exemplificări ilustrative pentru domeniul de cercetare al studiilor strategice, cu accent pe aspectele politice ale forței.

Capitolul de față va prezenta conceptele fundamentale, principalele relații și o serie de afirmații ale teoriei jocurilor și tradițiilor intelectuale pe care le inspiră, anume teoria alegerii raționale și instituționalismul, bazându-se în principal pe expunerea lui Adrian Miroiu, Martin Hollis, Steve Smith și Stephen Walt⁹⁷. Fiind vorba

⁹⁶ Helen V. Milner, „Formal Methods and International Political Economy”, în D. Sprinz, Y. Wolinsky-Nahmias, *op. cit.*, p. 269.

⁹⁷ Adrian MIROIU, *op. cit.*; M. HOLLIS, M. și S. SMITH, *op. cit.*, Stephen M. WALT, „Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies”, în Michael E. BROWN, Owen R. COTE, Sean M. LYNN-JONES, Steven E. MILLER (coord.), *Rational Choice and Security Studies. Stephen Walt and His Critics*, MIT Press, 2000, pp. 1-27.

despre un set de explicații matematice, elaborate, în parte, în cadrul economiei, putem distinge între aplicarea metaforică și cea precisă. Prima are mai curând un caracter euristic, de inspirație și direcționare a cercetărilor, dar s-a dovedit deseori fructuoasă în generarea de explicații.

3.1 Aspecte generale ale teoriei jocurilor

În esență, abordarea studiază deciziile interdependente ale unor actori raționali sub forma unor matrici, denumite structuri de plăți sau arbori, în forma extinsă și trage câteva concluzii referitoare la acțiunile colective⁹⁸. A. Miroiu argumenta că unele dintre cele mai atractive concluzii ale conceptualizării se referă la dificultatea conceptuală de a realiza cooperarea, chiar pornind de la unele premise simple, ceea ce problematizează acest tip de fenomene sociale și caută să identifice o serie de condiții care le fac mai probabilă manifestarea⁹⁹. Ea deține o arie mare de acoperire, de la alegerea țintelor la explicarea funcțiilor Organizației Națiunilor Unite.

Există o diversitate de modalități prin care se pot prezenta premisele teoriei jocurilor, dar toate prezintă o serie de elemente comune, diferențele reducându-se la stilul personal al autorilor sau la ideile considerate implicite. Aici am optat pentru sinteza elaborată de S. M. Amadae și B.B. de Mesquita, într-un articol dedicat originilor respectivei metodologii care prezintă avantajele simplității și

⁹⁸ Pe larg în Thomas Schelling, *Micromotives and macrobehavior*, W. W. Norton and company, f.l., 2006, pp. 3, 23-24

⁹⁹ Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii*, vol. I, p. 24. Vezi și Arthur A. STEIN, *Why Nations Cooperate. Circumstances and Choice in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 1990.

accesibilității. Principiile ar fi în număr de șase: pozitivismul, pragmatism teoretic, raționalitatea instrumentală, individualismul metodologic, interdependența strategică și echilibrul¹⁰⁰.

Pozitivismul este un curent epistemologic fundamental pentru studiile sociale în general, care consideră că acestea din urmă trebuie să imite modelul de cercetare al științelor naturale, îndeosebi al fizicii, pentru a produce o cunoaștere adevărată și utilă¹⁰¹. Aici sunt avute în vedere, de către susținătorii acestei filosofii, valorile cognitive fundamentale ale clarității, noncontradicției, preciziei și validării empirice a propozițiilor propuse. Cunoașterea se va dezvolta progresiv dacă sunt respectate aceste reguli și va oferi rețele utile de acțiuni politice, dar are, în sine, un caracter neutru și independent de opiniile și dorințele investigatorilor.

De aici, derivă încrederea în metode similare celor folosite în științele naturale, îndeosebi în ceea ce privește formalizarea (cum ar fi recursul la matematică) și recursul la experiență, chiar dacă nu experimentare și la observația. Fiind un instrument de generare a explicațiilor, teoria jocurilor presupune un pragmatism teoretic, anume ideea că premisele sale nu trebuie să descrie realitatea, nici să îi corespundă, ci să aibă doar capacitatea de a produce ipoteze utile și confirmate empiric¹⁰². Astfel, este respinsă una dintre criticile comune

¹⁰⁰ S. M. AMADAE, Bruce Bueno de MESQUITA, „The Rochester School: The Origin of Positive Political Theory”, *Annual Review of Political Science*, nr. 2, 1999; S. Walt, *op. cit.*, pp. 6-7.

¹⁰¹ Pentru mai multe detalii, vezi S. BLACKBURN, *op. cit.*, pp. 311-312.

¹⁰² O poziție numită instrumentalism în filosofia științei, aici preferând denumirea de pragmatism teoretic care evită o potențială confuzie. Principala expunere a argumentului se găsește în lucrarea clasică a lui Karl R. POPPER, *Logica cercetării*, Editura Științifică și Pedagogică, 1981.

la adresa abordării de față și a teoriei în general, fiind vorba despre o idee convenabilă, dar nu fără unele puncte slabe¹⁰³.

Al treilea concept se referă la raționalitatea instrumentală, înțeleasă informal drept capacitatea de a alege, pe baza unui calcul, între două sau mai multe alternative, pe cea care promite cele mai mari beneficii, cele mai reduse costuri sau o combinație între ele¹⁰⁴. Formal, este o funcție care alocă utilități mai multor opțiuni, în anumite condiții și ne explică de ce actorii decid într-un anumit fel¹⁰⁵. Este una dintre cele mai vechi noțiuni folosite în cadrul științelor politice și economiei și nu presupune neapărat un fundament ontologic (adică ideea că societatea se reduce la indivizi), ci este argumentat, în principal, pe baza beneficiilor teoretice și empirice pe care le poate aduce.

Al patrulea și, probabil, cel mai controversat principiu, cel al individualismului metodologic, spune că, pentru a cunoaște mai bine socialul, trebuie să ne începem investigațiile pornind de la premisa existenței actorilor autonomi, pe baza alegerilor cărora putem identifica și înțelege procesele sociale¹⁰⁶. Ca și raționalitatea instrumentală, presupune un grad mare de pragmatism teoretic, adică nu presupune că lumea se reduce în realitate la indivizi, ci că aceasta este o idee utilă explicației. Actorul reprezintă o abstracție utilă din punct de vedere conceptual, nu un individ real, trăsătură care permite extinderea teoriei în domeniul de față, de exemplu, considerând statele ca unități de analiză.

¹⁰³Vezi Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 50.

¹⁰⁴ Raymond BOUDON, „Acțiunea”, în Raymond BOUDON, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 2006, pp 34-52.

¹⁰⁵ M. HOLLIS, S. SMITH, *op. cit.*

¹⁰⁶ R. BOUDON, *op. cit.*

În al cincilea rând, aceste alegeri sunt conectate între ele printr-o matrice de plăți, în sensul în care se presupune că rezultatul de atins depinde și de opțiunea uni alt actor, într-o oarecare măsură¹⁰⁷. Denumit interdependență strategică, respectivul concept dă teoriei jocurilor caracterul său social și o face interesantă pentru studiile strategice și nu numai¹⁰⁸. Pe baza acestuia se vor construi structurile de plăți care constrâng deciziile actorilor.

Strategiile reprezintă, în teoria jocurilor, legătura dintre preferințe și rezultate, deciziile propriu-zise. În cazul în care, indiferent de ce vor face ceilalți actori, întotdeauna va fi urmată o anumită alegere, avem de-a face cu o strategie dominantă. În jocurile stabile, cel mai bine cunoscute și mai des utilizate, cel puțin în cazul studiilor strategice, intersecția dintre acestea ne explică și determină soluția¹⁰⁹.

Al șaselea termen, cel de echilibru, ne ajută să înțelegem, în al treilea rând, consecințele deciziilor actorilor și conduc la problematizarea cooperării, care ne interesează din perspectiva studiilor strategice. Rezultat al intersecției strategiilor, poate fi de două feluri: de tip Nash, cel de mai sus, în care nu există motive de a schimba alegerea și Pareto, al eficienței, în care modificarea acțiunii înrăutățește situația cel puțin a unei persoane, interacțiunea dintre acestea oferind ocazia unora dintre cele mai interesante explicații elaborate în cadrul teoriei jocurilor¹¹⁰. Nu este obligatoriu să existe un singur echilibru dintr-una

¹⁰⁷ Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii. Raționalitate și acțiune colectivă*, Polirom, Iași, 2007, pp. 11-25.

¹⁰⁸ *Ibidem*; Th. SCHELLING, *Micromotives...*, *ibidem*.

¹⁰⁹ Adrian MIROIU, *op. cit.*

¹¹⁰ *Ibidem*.

dintre aceste categorii ci sunt posibile și unele multiple, situație în care explicațiile pot deveni mai dificile, dar și mai interesante¹¹¹.

Astfel, structura de plăți, reprezentată, cum am menționat, printr-o matrice (tabel) sau arbore ne reprezintă posibilitățile de alegere și soluțiile pe care actorii raționali tind să le aleagă. Ele sunt practic „jocul” și dau denumirea diferitelor tipologii, important fiind de reținut că, în cazurile cele mai utile, valorile numerice sunt ordinale, adică indică o ierarhie a preferințelor, nu cardinale, nu reprezintă măsurători propriu-zise ale unor valori¹¹².

Aceste elemente, combinate, conduc la unele dintre cele mai interesante ipoteze ale teoriei jocurilor, dar mai întâi, trebuie făcute câteva precizări. Avem de-a face, în principal, cu o metodologie utilă pentru elaborarea de teorii, metode și supoziții de cercetare, avantajată de claritatea, distincția și precizia derivate din folosirea instrumentarului matematic. Cu toate acestea, trebuie repetat că multe dintre aplicații recurg la un sens metaforic și judecă mai curând prin analogie, cu toate limitele implicate.

Jocurile tratate nu sunt descrieri sau reproduceri ale realității ca atare, ci abstractizări, stilizări ale unor caracteristici considerate importante pentru cunoașterea unui fenomen. După concepțiile epistemologice instrumentaliste, nu este necesar ca variabilele teoretice să fie și reale, conținând doar utilitatea lor conceptuală. Chiar dacă, uneori, acesta reprezintă o poziție greu de susținut (cum putem atunci

¹¹¹ Peter C. ORDERSHOOK, *Game Theory and Political Theory. An Introduction*, Cambridge University Press, 1986, p. 139.

¹¹² Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 11-25.

explica realitatea?), rămâne valabil avertismentul referitor la confundarea explicațiilor cu descrierile¹¹³.

În secțiunea de față, am trecut în revistă termenii de bază ai teoriei jocurilor, începând cu principiul raționalității instrumentale și terminând cu echilibre și structura de plăți. Aceștia sunt cărămizile pornind de la care a fost elaborată o concepție foarte ambițioasă a realității sociale, chiar cu ambiții de colonizare disciplinară. Secțiunea următoare este dedicată trecerii în revistă a principalelor categorii de jocuri, în special a celor care au inspirat dezvoltări interesante din punct de vedere teoretic.

3.2 Controverse epistemologice și metodologice

În studiile strategice, ca și în alte domenii de studii sociale, nu există nici o explicație dominantă, nici o singură filosofie despre cum arată realitatea sau despre cum trebuie planificate, realizate și evaluate investigațiile¹¹⁴. Mai curând, avem de-a face cu un pluralism al interpretărilor rivale, care poate conduce fie la tentativa de a promova un program esențial, fie la scepticism, fie la pragmatism¹¹⁵. Dacă adepții teoriei jocurilor sunt, mai curând, încadrabili în prima opțiune, ei s-au lovit de critici venite atât din partea conceptualizărilor rivale, cât și dinspre cei care nu au încredere în principiul unei singure formule de cunoaștere.

În ultimele decenii, principiile pozitivismului au fost deseori contestate de către postmoderniști, care îi respingeau filosofia și de către constructiviști, care acceptau unele concepții generice despre cercetarea

¹¹³ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 11-25.

¹¹⁴A. BENNETT, *op. cit.*; C. A. SNYDER, *op. cit.*

¹¹⁵A. BENNETT, *op. cit.*

rațională, dar respingeau altele¹¹⁶. Au fost vizate, în principal, ideea de neutralitate valorică și politică a cunoașterii, utilitatea formalismului și subestimarea ideii de sens a acțiunilor, ca fundament al socialului¹¹⁷. Ca alternative, au fost propuse studiile critice; acceptarea unui anumit relativism al rezultatelor și cercetărilor; un accent mai mare asupra elementelor concrete și istoriei sau o evaluarea a importanței ideilor și culturii inclusiv în studiile strategice¹¹⁸.

O altă contestare se referea la individualismul metodologic, privit ca o formă de atomism, prin care s-ar nega aspectul social al acestor procese și ar face ca probleme precum originea preferințelor/intereselor să fie imposibil de explicat. Obiecțiile respective aparțin îndeosebi constructiviștilor, care au propus conceptele de identitate și cultură, privite ca interacțiuni simbolice ca elemente ale unor teorii rivale, sau structuraliștilor, pentru care distribuția de putere sau stratificarea reprezintă esența chestiunii¹¹⁹. Pentru postmoderniști, însăși ideea de individ capabil de raționalitate instrumentală nu reprezintă decât o formă modernă de relaționare a gândirii cu puterea, o încercare de a controla haosul conceptual provenit din schimbarea modernă a tiparelor de gândire și acțiune¹²⁰.

Am insistat asupra premiselor deoarece, în stadiul în care se află științele sociale, acceptarea acestora este încă suficient de importantă pentru a direcționa felul în care este privită realitatea, ceea ce le acordă

¹¹⁶ Subiectul a fost tratat pe larg în ZODIAN, M. *Perspective epistemologice...*

¹¹⁷ *Ibidem.*

¹¹⁸ *Ibidem.*

¹¹⁹ Alexander WENDT, *Teoria socială a politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.

¹²⁰ Expunerea clasică se găsește în Michel FOUCAULT, *Cuvintele și lucrurile*, RAO, București, 2006.

o valoare mai rară, prin comparație, poate, cu alte tipuri de cercetări. Cum pluralismul epistemologic enunțat de Bennett pare a fi preferabil alternativelor, deoarece nu elimină din start explicații potențial utile, am ales de a lăsa deschisă problema respectivă¹²¹. Este o atitudine distinctă atât față de cea a multor susținători pentru care reprezintă un fel de Graal al cunoașterii, cât și de cea a numeroșilor critici care vor să respingă din start orice aduce a matematică.

Capitolul de față a trecut în revistă principalele elemente ale teoriei jocurilor, cu scopul de a consolida stăpânirea acestei metode de modelare formală a fenomenelor politice. Cum există multe filosofii și teorii rivale în domeniul de cercetare socială, inclusiv în studiile strategice, premisele metodologiei respective sunt importante pentru înțelegerea specificului său, inclusiv a utilității. Au fost incluse pozitivismul, pragmatismul teoretic, raționalitatea instrumentală, individualismul metodologic, interdependența strategică și echilibrul, subliniindu-se și importanța unor considerente epistemologice în înțelegerea demersului.

Anumiți specialiști au criticat îndeosebi primul, al treilea și al patrulea principiu, dintr-o combinație de perspective generale asupra politicii, considerente epistemologice și de cercetare. Din rațiuni de pragmatism, este utilă lăsarea deschisă a problematicii, mai ales că este improbabilă impunerea unui singure explicații, îndeosebi în relațiile

¹²¹ A. BENNETT, *op. cit.*

internaționale sau studiile strategice. În continuare, vor fi abordate principalele afirmații ale teoriei de față, jocurile propriu-zise.

Capitolul 4. Teoria jocurilor și studiile strategice

Jocurile sunt valoroase deoarece pot oferi explicații noi unor fenomene mai puțin înțelese prin intermediul unor modele alternative și s-au dovedit utile, în studiile strategice, îndeosebi în situațiile în care existau puține date de plecare, cum s-a întâmplat în cazul problematicii armamentelor nucleare. Formulări precum cele oferite de Dilema prizonierului sau Lașul au permis atragerea atenției asupra unor elemente mai greu de perceput, cum ar fi existența unui potențial conflictual chiar atunci când actorii sunt raționali sau implicațiile repetării interacțiunilor.

Cum teoria jocurilor și studiile strategice au fost strâns legate, la început, metodologia și-a găsit întotdeauna un anumit loc în rândul acestui domeniu de investigație și a oferit, chiar și în interpretarea sa metaforică, o serie de puncte de referință, suma nulă reprezentând poate cel mai cunoscut dintre ele. Mai ales în primii ani după terminarea celui de-Al Doilea Război Mondial, a contribuit la consacrarea intelectuală a noului domeniu, un motiv suficient pentru a-i trece în revistă principalele argumente. Utilizarea sa a variat, ca pondere, în funcție de oscilațiile intelectuale ale mediului academic, care a trecut prin mai multe etape de acceptare și respingere a conceptualizărilor pozitiviste.

Cu toate acestea, nici aici nu au lipsit criticiile, care au evidențiat probleme tehnice, precum existența echilibrelor multiple, alături de dificultatea aplicării statisticii pentru verificarea empirică a afirmațiilor;

obiecții teoretice și epistemologice. Unificarea conceptuală promovată de adepții interpretării alegerii raționale nu s-a realizat, cel puțin nu în ceea ce privește relațiile internaționale, studiile strategice sau de securitate, în parte ca urmare a evenimentelor, dar și ca efect al opoziției intelectuale întâlnite. În ciuda numeroaselor critici, teoria jocurilor a rămas o abordare interesantă, autori precum A. Kydd promovând-o inclusiv ca parte a unui nou pragmatism al cercetării, în care abordările hegemonice sunt moderate, dar nu excluse¹²².

Acest capitol va prezenta principalele instrumente intelectuale elaborate în cadrul acestei metodologii de cercetare și continuă demersurile inițiate în secțiunea precedentă a lucrării. Scopul principal este de a indica utilitatea abordării, legând ideile sale de o serie de fenomene importante pentru disciplina studiilor strategice, cum ar fi conflictualitatea, cooperarea sau natura sistemului internațional și presupunerile fundamentale despre indivizi și societate.

În literatura de specialitate au fost elaborate mai multe clasificări ale modelelor matematice utilizate în teoria jocurilor. De exemplu, Adrian Miroiu enumera drept criterii: numărul (cu doi sau mai mulți participanți); numărul de strategii (finite, infinite); informația (perfectă, incompletă) sau conflictualitatea intereselor (sumă nulă/constantă; sumă mixtă, jocuri cooperative)¹²³. În acest capitol, ne vom concentra asupra ultimei clasificări, cea mai utilă din perspectiva studiilor strategice, ca urmare a faptului că utilizarea forței reprezintă preocuparea centrală.

¹²² A. KYDD, *op. cit.* ediția Kindle, loc. 364-410.

¹²³ Adrian MIROIU, *Fundamentele politicii. Raționalitate și acțiune colectivă*, Polirom, Iași, 2007, pp. 18-19.

4.1 Jocuri cu sumă nulă sau constantă

Forma primară a teoriei, acestea modelează situațiile de conflict „pur”, adică acelea în care câștigul unei părți reprezintă pierderea celeilalte. Utilitatea lor pentru reprezentarea scenei internaționale este evidentă și pot clarifica rezultatele unor interacțiuni, de pildă, bătăliile. Exemplul de mai jos este definit ca un joc de sumă nulă, cu doi participanți și are un scop ilustrativ.

Tabelul 1. Joc de sumă nulă în formă normală

		B	
		0	-1
A	0	1	0
	-1	0	1

Ideea conflictului este surprinsă prin faptul că beneficiile unui actor constituie pierderile celuilalt, are o natură pur distributivă și se poate aplica unor fenomene precum bătăliile sau sporturi precum șahul (presupunând doar meciul, nu și regulile ca atare, mai precis, nu se

acceptă situații precum furatul reginei)¹²⁴. Matricile cu sumă constantă (în care adunarea beneficiilor este identică) au un asemenea caracter, cel cu sumă nulă fiind mai cunoscut, probabil, ca urmare a implicațiilor semantice ale denumirii.

Valoarea acestui tip de modelare constă în posibilitatea de a aplica formule pentru găsirea de soluții, rezolvări a căror valabilitate depinde de presupunerile referitoare la actorii unitari raționali și la ierarhia preferințelor. În cazul de mai sus, teoria anticipează că strategiile de maximizare și de minimizare a beneficiilor vor fi identice, însă reprezentările matematizate pot fi rafinate pentru situații mai complicate¹²⁵. Peter Ordershook ilustrează aici cu teoria votantului median, care poate prezice rezultatele alegerilor și al ofertei politice, într-un sistem majoritar cu două partide dominante, inclusiv în probleme precum cheltuielile militare¹²⁶.

Teoria jocurilor s-a dezvoltat prelucrând acest tip de modele simple, pentru a le extinde puterea de explicare. De exemplu, Thomas Schelling a subliniat importanța jocurilor cu motive mixte, în care beneficiile presupun conflict și cooperare, o concepție utilă în epoca nucleară, în care orice rivalitate dintre actorii majori presupune o convenție asupra intereselor de bază (evitarea războiului generalizat)¹²⁷. Dar majoritatea literaturii de specialitate a recurs la jocul Lașul, pentru ilustrarea comportamentului în timpul crizelor și la Dilema

¹²⁴ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 27-30; P. C. ORDERSHOOK, *op. cit.*, pp. 144-154.

¹²⁵ P. C. ORDERSHOOK, *op. cit.*, pp. 149-154. „

¹²⁶ *Ibidem*, p. 162.

¹²⁷ Th. C. SCHELLING, *Strategia conflictului*.

prizonierului, pentru controlul armamentelor și alte forme de cooperare internațională.

4.2 Modelarea matematică a crizelor internaționale

Unul dintre cele mai utile și controversate jocuri, Lașul, este interesant deoarece trage concluzia că, într-o criză cu doi actori, fără repetiție, este eficient ca, cel puțin unul dintre ei, să simuleze rolul unui decident irațional, deoarece așa îl constrânge pe celălalt să facă un pas înapoi și să renunțe la beneficii¹²⁸. Deseori, Criza Rachetelor din Cuba din 1962, a fost privită în asemenea termeni, ca și, parțial, politica externă a lui Richard Nixon, în prezentarea lui Henry Kissinger: problema fiind cum să ne asigurăm că, odată repetat contextul, nu riscăm declanșarea accidentală a unui conflict catastrofal¹²⁹.

Tabelul 2. Jocul Lașul în formă normală

		B	
		nu întoarce	<u>întoarce</u>
A	nu întoarce	-5	0
	întoarce	10	0

¹²⁸ Adrian MIROIU, pp. 39-41; FREEDMAN, L., *op. cit.*, pp. 175-178.

¹²⁹ Keith KRAUSE, „Rationality and Deterrence in Theory and Practice”, în SNYDER, C. (coord.), *op. cit.*, p. 131; A. MIROIU, *op. cit.*; L. FREEDMAN, *op. cit.*

Jocul presupune două automobile venind pe un drum cu o singură bandă: fiecare are interesul de a trece primul, amândoi doresc să evite o ciocnire și cel puțin unul ar trebui să traverseze¹³⁰. Problema identificată de model este evidentă din structura de plăți, anume, dacă duritatea pare credibilă (exemplul uzual fiind al aruncării volanului), atunci partea cealaltă este, din punct de vedere rațional, forțată să cedeze. Deci, ar fi rațional pentru, să zicem, o mare putere să escaladeze o criză, până aproape de punctul unui conflict, în anumite circumstanțe pentru a ieși învingător.

Răspunsul optimist se referă la utilitatea elaborării de reguli, care, așa cum sublinia Todd Sandler, nu necesită costuri excesive de monitorizare și sancționare, cum ar fi cele de trafic (deși aici este o simplificare)¹³¹. Din nou, problematic ar fi că, în timp, construirea reputației poate necesita politici dure cu riscurile mai sus amintite¹³². Cu toate acestea, jocul sugerează că se poate rezolva chiar și un set de situații aparent foarte tensionate, cum aici problemele distributive nu contează, spre deosebire de jocul de sumă nulă, menționat anterior.

4.3 Dilema prizonierului

Avem de-a face aici cu un model atât de popular în literatura de specialitate, încât a fost folosit pentru a explica majoritatea interacțiunilor sociale, inclusiv înarmarea, statul sau organizarea

¹³⁰ Adrian MIROIU, *op. cit.*, p. 39.

¹³¹ T. SANDLER, *op. cit.*, pp. 39-41, 47.

¹³² L. FREEDMAN, *op. cit.*

internațională și aici discutăm doar de aplicațiile secundare¹³³. Atractivitatea sa provine din principala implicație: actorii raționali pot adopta strategii cu un rezultat irațional din perspectiva colectivă. Sau spus altfel, chiar dacă doi decidenți au un interes comun, totuși, există situații în care nu este rațională căutarea binelui comun.

Tabelul 3. Dilema prizonierului în formă normală

		B	
		cooperare	trișare
A	cooperare	10 10	20 -20
	trișare	-20 20	-50 -50

Povestea este cea a unui procuror, care presează doi deținuți, separați și izolați, pentru a depune mărturie în condițiile în care, dacă amândoi tac (cooperează între ei), obțin o pedeapsă mică; dacă cel puțin unul vorbește, celălalt scapă, iar dacă amândoi mărturisesc, primesc pedeapsa maximă¹³⁴. Aici am optat pentru o formulare ilustrativă, cu valori negative mărite special pentru a face clari opțiunile. Intersecția cooperare- cooperare reprezintă echilibrul Pareto, soluția eficientă, iar

¹³³ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp.

¹³⁴ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 42-64; BALDWIN, David A., *op. cit.*

trișare-trișare, echilibrul Nash, al strategiilor raționale de urmat. Principala concluzie este că amândoi prizonierii vor mărturisi, deoarece beneficiile trișatului sunt mari, iar cooperarea presupune că celălalt actor nu va fi tentat să aleagă beneficiul maxim¹³⁵.

În teoria relațiilor internaționale și disciplinele înrudite, acest joc a fost considerat, în special odată cu lucrarea clasică a lui Kenneth Waltz, *Omul, statul și războiul*, o exemplificare și deseori, chiar o modelare riguroasă a sistemului politic anarhic, adică, statele suverane. În celebra formulare, absența unei autorități comune însemna că fiecare actor trebuie să își asigure securitatea prin propriile mijloace¹³⁶. Cooperarea putea să eșueze chiar dacă toți decidenții erau raționali, ba chiar, părea a fi un fenomen destul de probabil, ținând cont de premisele teoriei.

Dilema prizonierului a fost, de altfel, elaborată de către doi cercetători ai institutului RAND și reprezintă, alături de cercetările lui Thomas Schelling, una dintre zonele cele mai fructuoase de interacțiune dintre economie, științele politice și studiile strategice¹³⁷. Pesimismul inițial legat de acest model a fost însă exagerat, cum teoria respectivă, spre deosebire de jocurile de sumă nulă, pornea de la premisa maximizării utilităților individuale, nu de la considerente distributivă. Mai multe soluții au fost elaborate în ultimele decenii și, în cele ce urmează, ne vom concentra asupra celor două propuneri dominante din

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ Kenneth N. WALTZ, *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001.

¹³⁷ Steven KUHN, „Prisoner’s Dilemma”, în Edward N. Zalta (coord.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ediție online, 2017, <https://plato.stanford.edu/entries/prisoner-dilemma/> (accesat august 2016).

literatura de specialitate, cea evoluționistă și argumentarea instituționalistă¹³⁸.

Elaborată de Anatol Rapoport și de Robert Axelrod și popularizată sub forma instituționalismului neoliberal în unele lucrări ale lui Robert Keohane, propunerea evoluționistă pune accentul pe ideea de repetiție a jocului, denumită iterare în literatura de specialitate¹³⁹. Cum contează câștigurile absolute, în acest model, dacă Dilema prizonierului va fi jucată de un număr indefinit de ori, iar rata de scont a beneficiilor viitoare va fi relativ moderată, rezultă că actorii pot urmări strategii de cooperare condiționată, fundamentate pe reciprocitatea colaborării și a sancțiunilor¹⁴⁰. Decidenții care vor trișa vor avea un scor cumulat mai mic decât cei dintâi, deci, dacă sunt raționali, ar tinde să le urmeze comportamentul¹⁴¹.

A doua soluție provine prin extinderea numărului actorilor, când devine echivalentă cu teoria lui Mancur Olson despre bunuri publice, produse definite prin dificultatea de a exclude beneficiarii și absența rivalității în consum, precum securitatea națională sau un mediu echilibrat¹⁴². Cu cât un grup de beneficiari ar fi mai mare, cu atât furnizarea bunului public ar fi mai dificilă, deoarece tentația de a trișa crește și una dintre primele aplicații se referea la studiul repartiției cheltuielilor de apărare în cadrul NATO, un subiect de actualitate și

¹³⁸ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 64-83, pp. 117-172.

¹³⁹ Adrian MIROIU, *op. cit.*, pp. 68-83; R. AXELROD, *op. cit.*, R. AXELROD și R. O. KEOHANE, *op. cit.*, pp. 87-113.

¹⁴⁰ *Ibidem.*

¹⁴¹ *Ibidem.*

¹⁴² Adrian MIROIU, pp. 117-172; Mancur OLSON, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, 2002 (1965).

astăzi¹⁴³. Soluțiile constau în, potrivit unei sinteze clasice, elaborate de Elinor Ostrom: reducerea dimensiunii grupului sau în mecanisme de recompensare sau de sancționare care adaugă beneficii și costuri suplimentare celor provenite din bunul propriu-zis (statul, organizațiile internaționale); privatizarea sau cooperarea descentralizată, alături de diferite modalități de redefinire a bunului¹⁴⁴.

În relațiile internaționale, elaborarea de răspunsuri Dilemei prizonierului a condus la o celebră dezbatere teoretică dintre neorealism și neoliberalism, referitoare la impactul absenței unei autorități comune asupra scopurilor urmărite de state, absolute (maximizatorul clasic de utilitate) sau relative (distribuționale, tinzând spre jocuri de sumă constantă/zero)¹⁴⁵. Primii subliniau existența unui potențial de conflictualitate suficient de serios pentru a face dificilă cooperarea internațională, ultimii îi contraziceau. Consecințele sunt destul de clare în ceea ce privește politicile de înzestrare, doctrinele nucleare sau credibilitatea organizațiilor internaționale.

După cum se poate observa, teoria jocurilor poate oferi unele modele utile pentru diverse contexte investigate în cadrul studiilor strategice și poate fi utilizată ca ilustrare a unor idei, dar și pentru predicții sau simulări. Aici putem include războaiele totale, cursa înarmărilor, strategia nucleară, crizele internaționale politico-militare, funcționarea alianțelor sau rolul și limitele organizațiilor nucleare. În

¹⁴³ Mancur OLSON, Richard ZECKHAUSER, „An Economic Theory of Alliances”, *Review of Economics and Statistics*, august 1966, T. SANDLER, *op. cit.*, pp. 99-106.

¹⁴⁴ E. OSTROM, *op. cit.*, pp. 15-37.

¹⁴⁵ D. BALDWIN, *op. cit.*

următoarea și ultima secțiune a acestui capitol, vom discuta despre unele aplicații ale teoriei jocurilor.

4.4 Teoria utilitară a descurajării

Armele nucleare au condus la o regândire a funcției forței în relațiile internaționale, proces în care își au originea și studiile strategice, printre altele. Capabilitățile au devenit nu doar instrumente destinate unui eventual conflict, ci chiar, cum argumentau Bernard Brodie și Thomas Schelling, mijloace de negociere între marile puteri, prin care acestea transmiteau intenții, amenințări și chiar unele înțelegeri tacite¹⁴⁶. Teoria jocurilor a contribuit în realizarea unora dintre cele mai interesante interpretări ale noii situații și posibilităților pe care le conține¹⁴⁷.

Thomas Schelling a avut numeroase contribuții în domeniu, printre care este suficient să enumerăm contribuția la elaborarea ideii cunoașterii comune; explicarea diferitelor tipuri de acorduri potențial a fi încheiate chiar între adversari dificil de conciliat; punctele focale ca metode de soluționare a confruntărilor sau precizarea condițiilor necesare echilibrului strategic sau nuclear dintre superputeri, îndeosebi în ceea ce privește capacitatea de supraviețuire a forței de ripostă, privită ca un interes comun¹⁴⁸.

¹⁴⁶ Am preferat să traduc „rational deterrence theory”, termenul utilizat în limba engleză cu teoria utilitară a descurajării, din cauza ambiguității termenului de raționalitate, o echivalență întâlnită în literatura de specialitate. De exemplu, John G. Ruggie folosește cei doi termeni în mod similar, vezi John G. RUGGIE, „What makes the world hang together? Neo-utilitarianism and the social constructivism challenge”, *International Organization*, 1998.

¹⁴⁷ Bernard BRODIE, „The Development of Nuclear Strategy”, *International Security*, primăvara 1978; Thomas C. SCHELLING, *Strategia conflictului*.

¹⁴⁸ *Ibidem*; vezi și Adrian MIROIU, *Fundamentele*, vol. II.

În esență, strategia descurajării este o formă de amenințare, iar autorul a arătat că demersul implică nu doar un aspect conflictual, ci și unul de cooperare. Mai precis, Schelling a argumentat că, într-o logică similară modelului *Lașul* prezentat anterior cum aceasta se bazează pe o formă de comunicare între cei doi actori și cum poate modifica rezultatul interacțiunilor dintre aceștia¹⁴⁹. El a subliniat că o amenințare nu depinde de costurile celui care o adresează, ci mai curând de secvența deciziilor, credibilitatea sa și chiar de o aparență iraționalitate¹⁵⁰.

Tabelul 4. Thomas Schelling și formalizarea amenințării¹⁵¹

	2	1
1	2	0
0	0	0

Avem doi jucători, cu un avantaj aparent pentru A, iar Th. Schelling a arătat că, dacă se poate realiza o amenințare, rezultatul se

¹⁴⁹ Th. C. SCHELLING, *op. cit.*, pp. 138-141.

¹⁵⁰ *Ibidem.*

¹⁵¹ Bazat pe jocul elaborate de Schelling, în Th. SCHELLING, *op. cit.* p. 141.

poate schimba în favoarea lui B, care ar reuși să obțină un scor favorabil¹⁵². În consecință, nu întotdeauna, capacitățile și avantajele contextuale pot explica comportamentul de pe scena internațională, iar armele nucleare pot compensa unele dintre dezavantajele distribuției de putere. Așa este uneori explicat, de exemplu, atașamentul Federației Ruse pentru arsenalul nuclear tactic¹⁵³.

Fundamentală pentru argumentarea lui Th. Schelling este ideea de credibilitate care aici poate fi consacrată inclusiv prin promisiunea de a reacționa masiv în orice situație de un anumit tip sau chiar în mod irațional¹⁵⁴. Când ambele părți recurg la amenințări, o caracteristică a descurajării reciproce, atunci, o modalitate de a asigura stabilitatea este construirea de forțe aproximativ invulnerabile, care garantează riposta¹⁵⁵. Cu toate acestea, reapare problema credibilității pentru crize și conflicte cu mize mai mici, ceea ce poate face rentabilă escaladarea acestora sau chiar menținerea unui anumit grad de incertitudine în ceea ce privește comportamentul¹⁵⁶.

Concepția lui Schelling este optimistă, pentru că decidenții raționali se pot înțelege în cele din urmă și rezolva conflicte aparent greu de depășit prin metode intuitive, cum ar fi alegerea unei linii naturale de separare sau orientarea după locuri comune, precum tratatele sau alte elemente simbolice. Acestea pot servi ca puncte focale, elemente intersubiective, adică dependente de opinia comună despre un anumit context. Criticii au subliniat însă că escaladarea poate fi

¹⁵² *Ibidem*.

¹⁵³ *Ibidem*, p. 141-146.

¹⁵⁴ *Ibidem*, pp. 221-243.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 141.

destabilizatoare sau că supralicitarea unor conflicte locale se poate dovedi a fi dezastruoasă, ca în cazul războiului din Vietnam.

Teoria utilitară a descurajării a cunoscut numeroase elaborări, îndeosebi în timpul „celui de-Al Doilea Război Rece”, dintre 1979 și 1985, când relațiile dintre Statele Unite și Uniunea Sovietică au cunoscut un nou moment de tensiune, după Criza Rachetelor¹⁵⁷. Ea a fost supusă numeroaselor critici legate de relevanță și moralitate, pe care le vom detalia ulterior, deoarece acoperă importante aspecte ale abordării formale și nu doar o explicație specifică. Înțeleasă în limitele precizării conceptuale și modelării unei posibilități, ea va reveni în atenție ori de câte ori marile puteri nucleare vor trece prin perioade de creștere a rivalităților, întrucât arsenalele, tehnologia și cunoașterea pe care se bazează există în continuare.

4.5 Câștiguri absolute, câștiguri relative și conversia modelelor

Problema distribuției beneficiilor este centrală pentru studiile strategice, după cum am observat deoarece reprezintă o modalitate utilă de a formaliza conflictualitatea actorilor. Jocurile anterioare au presupus că este vorba despre un factor static: cele cu sumă nulă o presupuneau, iar cele două cu motive mixte sunt, mai curând, competitive decât strict rivale, pentru că interesul actorilor este de a-și spori propriu avantaj, strategiile celorlalți contând doar din acest motiv. Nu este de mirare că școli diferite de interpretare a relațiilor internaționale au ajuns, în timp, să recurgă la modele diferite sau chiar să le abandoneze.

¹⁵⁷ K. KRAUSE, *op. cit.*, p. 128.

Una dintre caracteristicile teoriei jocurilor, evocată de Adrian Miroiu, este de a oferi o platformă comună pentru dezvoltarea teoriilor rivale din diverse domenii¹⁵⁸. Ceva similar s-a petrecut și în disciplina relațiilor internaționale, cu un impact direct asupra studiilor strategice, deoarece cauzele violenței constituiau subtextul acelei dezbateri. Neorealiștii și neoliberali au purtat o serie de controverse conceptuale în termenii metodologiei de față și au părut chiar că se vor coagula în jurul aceluiași model intelectual, denumit, în consecință, „sinteza neo-neo”¹⁵⁹.

În esență, Robert Keohane, Robert Axelrod și alți instituționaliști au combinat argumente extrase din jocuri precum Dilema prizonierului și din teoria lui Olson despre bunuri publice și grupuri privilegiate (grupuri mici cu interacțiune strategică sau actori dominanți), pentru a contracara deja clasică afirmație a lui Kenneth Waltz despre anarhie, cea mai importantă cauză a războiului¹⁶⁰. Teoria jocurilor arată că, în anumite condiții, actorii vor coopera în mod descentralizat, în consecință, războiul și balanța puterii nu sunt efecte necesare. Mai mult, reciprocitatea ca strategie poate oferi o cale de ieșire dintr-o serie de potențiale tensiuni internaționale, ceea ce face ca, pe termen lung, diplomația și instituțiile internaționale să reprezinte aspecte fundamentale și soluții ale conflictelor¹⁶¹.

În replică, realiștii au susținut că maximizarea profitului individual nu reprezintă o bună reprezentare a intereselor statelor pe scena

¹⁵⁸ Adrian MIROIU, *Fundamentele...*, p. 14

¹⁵⁹ Pe larg în D. BALDWIN, *op. cit.* O utilă trecere în revistă a problematicii se regăsește în , Lucian-Dumitru DÎRDALĂ, „Neoliberalismul”, în Andrei MIROIU, Radu-Sebastian UNGUREANU, *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași 2006, pp. 148-154.

¹⁶⁰ R. AXELROD, R. O. KEOHANE, *op. cit.*

¹⁶¹ *Ibidem.*

internațională, ci că trebuie luată în calcul, ca un minim, teama, preocuparea față de locul deținut în distribuția internațională a puterii. Ideea era derivată din legătura făcută de Kenneth Waltz între anarhie, câștiguri relative și necesitatea statelor de a-și asigura supraviețuire. Ca și în *Omul, statul și războiul*, actorii etatici nu beneficiază de protecția acordată de o presupusă autoritate supranațională, ceea ce le obligă să se înarmeze sau să facă parte din alianțe, fiind cu ochii pe comportamentul altora; altfel spus, o dilemă a securității¹⁶².

Deosebirea este că Dilema prizonierului nu a mai reprezentat principalul argument realist și a fost modificată de Joseph Grieco pentru a include preocuparea pentru câștigurile relative¹⁶³. Intensitatea rivalității a devenit o variabilă, dependentă de sensibilitatea statelor față de decalajele de putere, care le-ar fi amenințat supraviețuirea. Practic, autorul a modificat funcția de utilitate a jocului, adăugând acest aspect și arătând că, în condiții de rivalitate intensă, Dilema prizonierului se transformă într-un joc de sumă nulă/constantă, adică într-un conflict¹⁶⁴.

Critica sa a fost respinsă de oponenții teoretici liberali. Duncan Snidal a oferit un argument în două trepte: mai întâi, a arătat că jocurile cu motive mixte se pot transforma în Dilema prizonierului odată cu schimbarea funcțiilor de utilitate, ceea ce asigură un mare grad de generalitate acestui model¹⁶⁵. Apoi, el a problematizat dificultatea reprezentată de câștigurile relative, pe care le-a considerat mai

¹⁶² Kenneth N. WALTZ, *Omul, statul și războiul*.

¹⁶³ Joseph GRIECO, „Anarhia și limitele cooperării: o critică realistă adusă noului institutionalism liberal”, în BALDWIN, D., *op. cit.*, pp. 115-132.

¹⁶⁴ *Ibidem*.

¹⁶⁵ Duncan SNIDAL, „Câștigurile relative și tiparul cooperării internaționale”, în D. BALDWIN, *op. cit.*, pp. 167-198.

amenințătoare în cazul bipolarității, dar potențial rezolvabile în condițiile prezenței mai multor actori, prin extinderea cooperării, plăți de compensare și alte mijloace¹⁶⁶.

Ulterior, teoria jocurilor a fost mai puțin utilizată în controversele teoretice din disciplina relațiilor internaționale, fie ca urmare a formalismului, fie pentru că a contrazis unele premise teoretice. Ironic, criticii constructiviști ai pozitivismului, cei care respingeau modelul științelor naturii, precum Wendt, au recurs la această dezbatere, care sugera, cel puțin, că sursa conflictualității nu este neapărat sistemică, pentru a promova o concepție culturalistă a definirii identităților și intereselor¹⁶⁷. Teoria jocurilor a rămas, ca urmare a tradiției și popularității sale generale, un instrument folosit în disciplina respectivă, iar realiștii nu au acceptat concluziile lui Snidal, apropiindu-se mai mult de jocurile cu sumă nulă ca metafore pentru sistemul internațional¹⁶⁸.

Formalizarea s-a dovedit utilă aici pentru clarificarea conceptelor teoretice și pentru direcționarea dezbaterilor intelectuale, chiar dacă nu a oferit un răspuns decisiv. Chiar și realiștii s-au concentrat mai curând asupra caracteristicilor actorilor, strategiilor sau geografiei pentru a explica politica de putere, ca de exemplu, lucrările lui John J. Mearsheimer sau realismul neoclasic. Teoreticienii hermeneuți au văzut o breșă în centrarea „dezbaterii neo-neo” asupra originii și calităților intereselor.

¹⁶⁶ *Ibidem*.

¹⁶⁷ A. WENDT, *op. cit.*

¹⁶⁸ John J. MEARSHEIMER, „Falsa promisiune a instituțiilor internaționale”, în Hans J. MORGENTHAU, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași, 2007, pp. 581-601.

4.6 Teoria utilitară a instituțiilor internaționale

În parte, o consecință a dezbaterii anterioare, în parte o transpunere a concepțiilor similare din științele politice privite în general, a avut loc o regândire a explicațiilor referitoare la norme și organizațiile care reglementează interacțiunile dintre state sau alte tipuri de actori¹⁶⁹. Aceste cercetări interesează în mod direct studiile strategice, pentru că multe preocupări interesante din punct de vedere intelectual de aici au o legătură directă cu amenințarea sau recursul la forță. Rezultatele au demonstrat capacitatea teoriei jocurilor de a oferi explicații noi și utile, dar au și sugerat unele limitări.

De exemplu, Barbara Koremenos, Charles Lipson și Duncan Snidal au elaborat o serie de ipoteze legate de instituțiile internaționale, termen prin care se înțelege nu doar organizațiile ci și normele, pornind de la modele precum Dilema prizonierului, Bătălia sexelor (un joc cu câștiguri absolute, dar echilibre opuse) sau diverse formalizări ale incertitudinii¹⁷⁰. Factori precum împărțirea beneficiilor, probleme de sancționare, numărul și asimetria actorilor sau nesiguranța pot, în viziunea lor, conduce la tipuri diferite de reguli și structuri¹⁷¹. Deosebirile avute în vedere se referă, îndeosebi, la membri, scopurile

¹⁶⁹ Din motive similare celor din secțiunea 4.4, am ales să traduc *rational design* prin teoria utilitară. Vezi nota 147 și Barbara KOREMENOS, Charles LIPSON, Duncan SNIDAL, (coord.), *The Rational Design of International Institutions*, Cambridge University Press, 2001, lucrare colectivă care reia un număr special al revistei *International Organization* destinat acestei tematici.

¹⁷⁰ B. KOREMENOS, Ch. LIPSON, D. SNIDAL, „The Rational Design of International Institutions”, în B. KOREMENOS, Ch. LIPSON, D. SNIDAL, (coord.), *op. cit.*, pp. 13-21.

¹⁷¹ *Ibidem*, pp. 7-20.

urmărite, centralizarea deciziilor, controlul execuțiilor și flexibilitatea aranjamentelor¹⁷².

Propunerile autorilor sunt interesante, deoarece arată cum o teorie poate fi dezvoltată pentru a cuprinde noi domenii; cum se leagă explicațiile de empiric dar și cum ar trebui evaluate aceste relații conceptuale. James Morrow, în același volum, a încercat să testeze ipotezele amintite pentru a înțelege originea și funcționarea regimului internațional referitor la prizonierii de război, accentuând Convențiile de la Geneva¹⁷³. Reglementarea conflictelor s-a dovedit a fi problematică în sine, iar anumite caracteristici ale relațiilor internaționale, îndeosebi caracterul lor anarhic sau, mai precis, faptul că autorii normelor sunt și cei care le verifică aplicarea, cel puțin în anumite perioade și în unele zone tematice dar și cei cărora li se adresează, fac, pentru acest cercetător ca modelele de mai sus să se lovească de unele ambiguități, fiind necesară o mai mare atenție la aspectele concrete¹⁷⁴.

Mai precis, regimul referitor la prizonierii de război este preocupat, mai curând, de stabilirea unor standarde de conduită și de izolarea celor care nu îi respectă regulile, în condițiile în care unele încălcări sunt greu de evitat, mai curând decât de rezolvarea unor dileme ale prizonierilor în sens strict (sau cel puțin prin metode clasice. precum selecția mai riguroasă a membrilor sau prin centralizare sancțiunilor) sau distribuționale¹⁷⁵. Cu toate acestea, unele ipoteze au fost sprijinite empiric, cum ar fi cele referitoare la relația dintre incertitudine și

¹⁷² *Ibidem*, p. 3.

¹⁷³ James D. MORROW, „The Institutional Features of Prisoners of War Treaties”, în B. KOREMENOS, Ch. LIPSON, D. SNIDAL, (coord.), *op. cit.*.

¹⁷⁴ *Ibidem*, pp. 216-220, 227.

¹⁷⁵ *Ibidem*, pp. 212.

apartenență sau centralizarea ca reacție la incertitudine¹⁷⁶. Ceea ce este de subliniat aici se referă la interacțiunea dintre teorie și fapte, anume, procesul prin care o concepție se poate adapta și oferi explicații mai bune, în condițiile unei imprecizii destul de mari referitoare la identificarea și aplicarea conceptelor și a relațiilor dintre ele.

4.7 Noi controverse conceptuale și empirice

Criticile la adresa principiilor și practicilor metodologiei teoriei jocurilor și a înruditei explicații a alegerii raționale sunt destul de variate, aici fiind preferabil să ne referim, îndeosebi, la cele provenite din rândul specialiștilor de orientare pozitivistă. Motivul este dificultatea de a găsi puncte comune sau soluții definitive atunci când sunt puse în discuții aspectele filosofice, mai ales cele ontologice și epistemologice. Astfel, ne vom concentra asupra obiecțiilor referitoare la capacitatea de explicare a modelelor dezvoltate.

Prima dintre acestea se referă la respingerea sau modificarea principiului individualismului metodologic prin observația că nu toate fenomenele interesante se pot explica sau reduce teoretic la deciziile și acțiunile persoanelor. Într-o lucrare clasică, Kenneth Waltz a evidențiat că, din punct de vedere logic, înțelegerea războiului necesită o abordare holistă, cel puțin drept o condiție necesară¹⁷⁷. La rândul său, Traian Rotariu a restricționat această premisă, subliniind că ea ignoră originea

¹⁷⁶ *Ibidem.*

¹⁷⁷ K. WALTZ, *Omul, statul și războiul*.

preferințelor; insuficiența explicațiilor în termeni de funcții de utilitate și impactul factorilor structurali, de putere și sociali¹⁷⁸.

A doua se referă, în mod direct, la valoarea adăugată pe care o poate oferi formalismul în elaborarea unor teorii convingătoare. Stephen Walt a subliniat că, îndeosebi practicienii din ultimele trei decenii, cu accentul lor asupra unei mai mari rigori și a unor modele mai complexe și mai precise au supraestimat importanța coerenței logice, pierzând din vedere mai importanta problemă a producerii de explicații utile; au introdus premise riscante în ipotezele elaborate și nu au reușit să rezolve problema ambiguităților predicțiilor în condițiile modificării punctelor de pornire¹⁷⁹. Concluzia ar fi că superioritatea metodologiei rămâne încă de demonstrat¹⁸⁰.

În al treilea rând, există un scepticism referitor la capacitatea teoriei jocurilor de a oferi explicații testabile empiric. De exemplu, Traian Rotariu sublinia că, în anumite condiții, modele au un caracter vag, din cel puțin două motive: modificarea funcțiilor de utilitate exprimate în bani cu formule mai greu de preciza ca maximizarea unității monetare și dificultatea de a măsura comportamentele în domenii altele decât cel economic¹⁸¹. De aici reiese o dificultate de evaluare a predicțiilor teoretice¹⁸².

Stephen Walt a mers mult mai departe, considerând că o parte a studiilor care au recurs în mod excesiv la formalizările teoriei jocurilor au oferit rezultate fie banale și lipsite de originalitate, fie unele care,

¹⁷⁸ T. ROTARIU, „Individualism sau holism”, în T. ROTARIU, *op. cit.*, pp. 109-112.

¹⁷⁹ S. M. WALT, *op. cit.*, pp. 1-27

¹⁸⁰ *Ibidem.*

¹⁸¹ T. ROTARIU, *op. cit.*, pp. 103-108.

¹⁸² *Ibidem.*

deși ambițioase, nu au reușit să treacă testele validității empirice¹⁸³. El a criticat abuzul de formalist, intoleranța intelectuală a unor dintre susținătorii acestor proceduri de cercetare și riscul de a produce investigații lipsite de valoare. De asemenea, a evidențiat o serie de neclarități în folosirea tehnicilor statistice de către unii autori¹⁸⁴.

Ultima rezervă, menționată de Keith Krause într-o evaluare a teoriei raționale a descurajării, se referă la viabilitatea politicilor fundamentate pe baza metodologiei tratate în această lucrare¹⁸⁵. El invocă scepticismul unor autori în ceea ce privește neutralitatea sa; posibilitatea de a identifica cu precizie preferințele și comportamentele și caracterul presupus amoral al fenomenelor tratate. Consecința ar fi riscul potențial al unor strategii eronate sau „tragice”¹⁸⁶.

Capitolul de față a tratat principalele concepte și ipoteze ale teoriei jocurilor, pornind de la expuneri clasice, precum cea a lui Adrian Miroiu, dar accentuând mai mult aspectele legate de domeniul relațiilor internaționale, studiilor de securitate și strategice. Principalul obiectiv a fost de a oferi specialiștilor din domeniu o serie de elemente introductive într-un subiect amplu și în continuă dezvoltare. Acest lucru este cu atât mai important cu cât, în alte discipline ale științelor politice din România, respectiva modalitate de argumentare s-a răspândit în ultimii ani, dar mai puțin în ceea ce privește investigarea sistematică a

¹⁸³ S. M. WALT, *op. cit.*, pp. 19-44.

¹⁸⁴ *Ibidem.*

¹⁸⁵ K. KRAUSE, *op. cit.* pp. 139-143.

¹⁸⁶ *Ibidem*, p. 139.

folosirii forței, ceea ce implică un risc real de izolare academică și conceptuală.

Am pornit de la premisele teoriei, îndeosebi actorul rațional și interacțiunea strategică, prezentând cele trei modele elementare ale teoriei jocurilor: suma nulă, Lașul și Dilema prizonierului. Legate strâns de studiile strategice la începutul perioadei postbelice, ele rămân relevante ca introducere în teoria jocurilor dar, ca în cazul celui din urmă și ca o sursă importantă de intuiții intelectuale. De asemenea, am subliniat contribuția adusă de metodologia de față la una dintre cele mai importante dispute din cadrul teoriei relațiilor internaționale.

Pentru a sublinia relațiile esențiale, am menținut o formă de prezentare cu un grad minimal de formalizare, o practică destul de răspândită în manualele dedicate acestui subiect. Am optat pentru exemple familiare specialiștilor din studiile strategice, pentru a ușura expunerea. De asemenea, am preferat o serie mică de modele, care, deși nu acoperă toate evoluțiile și rafinamentele teoretice, sunt reprezentative pentru modalitatea de explicare oferită de această metodologie.

Teoria jocurilor a adus, mai întâi, o metodologie utilă, comună economiei, științelor politice în general, dar și relațiilor internaționale și studiilor strategice, în special pentru formalizarea deductivă a ipotezelor de cercetare. Totodată, a contribuit la clarificarea unor termeni precum conflict, cooperare și competiție, permițând cercetătorilor și nu numai să evite unele ambiguități, dar și să elaboreze explicații mai bune decât cele excesiv de normative din trecut. A avut și un impact direct asupra unor strategii, cea a descurajării reprezentând probabil exemplul cel mai bine cunoscut.

Concluzii

Inspirată de ambiții mai extinse, lucrarea a oferit o prezentare generală a principalelor tematici legate de utilitatea teoriei jocurilor în cadrul studiilor strategice. Pornind de la fundamente epistemologice pragmatice, ea a fost mai puțin preocupată de validarea unei concepții fundamentale despre realitatea socială sau politică, cât de căutarea utilității instrumentelor la care recurg cercetătorii. Premisele constau în încrederea că fenomenele studiate prezintă o anumită ordine și că, în anumite condiții, evitând excesele, claritatea și precizia reprezintă lucruri de dorit.

Dezbaterile din ultimele decenii din cadrul relațiilor internaționale, studiilor strategice și de securitate au opus orientările pozitivistice celor constructiviste, postmoderniste și vag denumitelor curente critice. Primii se inspirau din metodele științelor naturii și încercau să atingă un nivel comparabil de limpezime conceptuală și validare empirică, motive pentru care au promovat metodologii formale și studii cantitativiste, în principal. Oponenții lor au considerat drept erori accentul pe factori măsurabili; presupunerea distincției dintre obiect și subiect (aici între fenomene sociale și cercetători); subestimarea căutării sensului ca tehnică de cunoaștere; ipoteza obiectivității și a neutralității intelectuale.

Inevitabil, specialiștii în domeniu trebuie să aibă o anumită poziționare, cum ideile respective afectează viabilitatea studiilor pe care le întreprind, chiar dacă, deseori, acestea este implicită. Pragmatismul

investigațiilor, promovat de Bennett și Kydd, oferă anumite avantaje, îndeosebi prin limitarea argumentărilor radicale, care riscă să anuleze apriori demersuri altele fructuoase și pentru că acceptă faptul că probleme filosofice dificile, vechi de cel puțin o sută de ani, nu pot să fie ușor rezolvate în cadrul acestor discipline. Chiar dacă este interesantă, problematica epistemologică riscă să anuleze legitimitatea intelectuală a posibilității cunoașterii din științele politice și domeniile apropiate.

Deci, acceptând premisa unei ordini posibile a desfășurării fenomenelor sociale, într-o tradiție humană, putem considera că instrumentele mentale care privilegiază claritatea ideilor și precizia afirmațiilor pot fi utilizate, chiar dacă nu le absolutizăm¹⁸⁷. În acest context, teoria jocurilor reprezintă una dintre cele mai bine cunoscute și dezvoltate colecții de metode, care s-a dovedit a fi utilă în investigarea numeroaselor situații caracterizate prin dependența reciprocă a deciziilor diferiților actori. Rolul său constă îndeosebi în elaborarea unor modele matematice și derivarea unor predicții teoretice pe baza acestora.

După trecerea în revistă a principalelor controverse filosofice, am ilustrat utilitatea acestei metodologii prin câteva exemple clasice din literatura de specialitate, accentuând însă specificul studiilor de securitate. Elaborat de P. Talwalkar, cel dintâi se referă la o situație tipică operațiilor aeriene, în care atacatorul are de ales între mai multe ținte pe care să le lovească și apărarea trebuie să decidă unde să-și concentreze demersurile; un joc de sumă nulă rezolvabile prin strategii

¹⁸⁷ D. HUME, *op. cit.*, pp. 120-121.

probabilistice. Al doilea adaptează explicația cursei înarmărilor în termenii Dilemei prizonierului hotărârii de amplasarea a rachetelor balistice intercontinentale MX Peacekeeper în anii `80.

Am ales pentru această formulă atipică, de a evidenția aplicațiile înaintea prezentării mai elaborate a metodologiei deoarece oferă o înțelegere intuitivă a regulilor teoriei jocurilor care poate, altfel, s-ar pierde pe parcurs. O mare parte din reticența față de instrumentele formale din științele politice și domeniile înrudite, împărtășită mai demult și de autorul lucrării de față, provine tocmai din impresia de inaccesibilitate pe care o poate lăsa recursul la formule. Am încercat să evidențiez, prin cele două exemple, tocmai această dependență reciprocă a strategiilor, cumva linia unificatoare a modelelor teoriei jocurilor, potrivit lui A. Miroiu și altor autori¹⁸⁸.

În a treia secțiune a lucrării, au fost prezentate principalele concepte folosite în cadrul teoriei jocurilor, adică premisele și termenii care ne permit să înțelegem afirmațiile reprezentative ale acestui tip de modelare și explicare. Este vorba despre pozitivism și pragmatism, care definesc pozițiile epistemologice; raționalitatea instrumentală, individualismul metodologic și interdependența strategică, esența demonstrației respective și echilibrul, care ne ajută să tragem o serie de concluzii specifice. Împreună, ele alcătuiesc sistemul raționamentelor metodologiei, programul său de cercetare, în termeni lakatosieni¹⁸⁹.

Pozitivismul reprezintă principiul, credința fundamentală, atât ca sursă a demersului, cât și ca ghid normativ al adeptilor săi: științele

¹⁸⁸Adrian MIROIU, *Fundamentele...*, vol 2, p. 12.

¹⁸⁹ Imre LAKATOS, *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 1978, Vol. I.

sociale pot folosi metode similare celor naturale, iar primele trebuie să fie reformate potrivit acestei interpretări, nu doar pentru a oferi explicații mai bune, ci și pentru a furniza decidenților exemple de politici mai eficiente. Pragmatismul sau instrumentalismul este o idee referitoare la rostul modelelor, care nu sunt reproduceri ale realității, ci abstractizări privite utilitar, nu realist. Mai precis, ele nu trebuie să corespundă ca atare fenomenelor sociale, ci trebuie judecate în funcție de capacitatea lor de explicare și de simplitatea raționamentelor oferite.

Cele două idei justifică, printre altele, recursul la instrumente formale de interpretare, văzute ca mijloace de atingere a clarității conceptuale și preciziei concluziilor, denumite uneori și predicții. Raționalitatea instrumentală consideră că actorii decid în funcție anumite criterii de coerență, între mai multe alternative, ierarhizate, iar ideea asociată, a individualismului epistemologic, consideră că trebuie să avem în vedere persoanele ca jucând rolul major în cunoașterea socială. Chiar dacă nu putem tot timpul efectua acest tip de demonstrație, ea rămâne un ideal pentru această metodologie¹⁹⁰.

Interdependența strategică și echilibrele reprezintă jocul ca atare, o matrice în care, pornind de la preferințele actorilor, sunt identificate o unele de rezultate care ne permit să tragem o serie de concluzii, explicațiile propriu-zise ale teoriei. Aici contează cel mai mult recursul la matematică, dar trebuie subliniat că este vorba mai ales de o tehnică de argumentare. Marea greutate se referă, ca și în alte tipuri de explicații, la felul în care ne alegem conceptele și definim relațiile pe

¹⁹⁰ Adrian MIROIU, *Fundamentele...*, vol. II, pp. 53-74 și Boudon, *op. cit.*

care le implică; nu este vorba despre un automatism al gândirii care nu ar necesita imaginație, cum consideră unii critici.

În ultimul capitol, au fost trecute în revistă jocurile cele mai cunoscute din domeniul studiilor strategice, din rațiuni didactice și descriptive, dar și pentru a continua demersul anterior de justificare a utilității teoriei de față. A fost vorba despre jocurile de sumă nulă, care evidențiază conflictualitatea provenită din preferințe incompatibile; jocul Lașul, tipic crizelor internaționale în care o parte are motive de escaladare sau Dilema prizonierului, unde actorii preocupați de realizarea propriilor interese raționale pot ajunge la rezultate reciproc dezavantajoase. De asemenea, a fost prezentată dezbaterea câștigurilor relative și absolute, care se referă la cum conceptualizăm scopurile actorilor, unul dintre momentele intelectuale importante ale disciplinelor relațiilor internaționale, studiilor strategice și de securitate.

Pragmatismul promovat de A. Bennett și alți cercetători oferă o posibilitate de a avansa investigațiile studiilor de securitate și domeniilor înrudite, dar reprezintă o soluție de compromis și nu poate evita tot timpul controversele fundamentale. El nu se poate impune însă printr-o dogmă specifică, ci depinde de felul în care vor evolua opiniile specialiștilor, într-un anumit context social și politic. Cu alte cuvinte, nu este o opțiune lipsită de probleme.

În consecință, pozitivismul reformulat în acești termeni și îndeosebi, metodologiile formale și cantitativiste vor fi obligate, cel puțin, să își modereze pretențiile de exclusivitate științifică. Miza ar fi că realitatea socială va face controversele mai puțin importante. Rămâne de văzut cât de populare se vor dovedi aceste principii.

BIBLIOGRAFIE

1. ***, „LGM-118A Pacekeeper”, *Federation of American Scientists*, <https://fas.org/nuke/guide/usa/icbm/lgm-118.htm> (accesat septembrie 2016).
2. AMADAE, S. M. , MESQUITA, Bruce Bueno de, „The Rochester School: The Origin of Positive Political Theory”, *Annual Review of Political Science*, nr. 2, 1999.
3. ARON, Raymond, *Penser la guerre, Clausewitz*, Editura Gallimard, Paris, 1976, vol. I.
4. ART, Robert J., „To What Ends Military Power”, *International Security*, primăvara 1980.
5. AXELROD, Robert și Keohane, Robert O., „Obținerea cooperării în anarhie: strategii și instituții”, în David A. Baldwin (coord.), *Neorealism și neoliberalism*, Institutul European, Iași, 2010.
6. AXELROD, Robert, *The Evolution of Cooperation*, Basic Books, 2006.
7. BABBIE, Earl, *Practica cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2010.
8. BALDWIN, David A., (coord.), *Neorealism și neoliberalism*, Institutul European, Iași, 2010.
9. BAYLIS, John, WIRTZ, James J., „Introduction”, în BAYLIS, John, WIRTZ, James, GRAY, Colin S. și COHEN, Eliot (coord.), *Strategy in the Contemporary World*, Oxford University Press, 2007.

10. BENNETT, Andrew, „Case Study: Design, Use and Comparative Advantages”, în SPRINZ, Detlef F., WOLINSKY-NAHMIAS, Yael, *Models, Numbers, And Cases*, The University of Michigan Press, 2004.
11. BENNETT, Andrew, „The mother of all isms: Causal mechanisms and structured pluralism in International Relations theory”, *European Journal of International Relations*, septembrie 2013.
12. BLACKBURN, Simon, *Dicționar Oxford de filosofie*, Univers Enciclopedic, București, 1999.
13. BOESE, Wade, „US Retires MX Missile”, *Arms Control Association*, 1 octombrie 2005, https://www.armscontrol.org/act/2005_10/OCT-MX (accesat septembrie 2015).
14. BOUDON, Raymon, „Acțiunea”, în Boudon, Raymon, *Tratat de sociologie*, Humanitas, București, 2006.
15. BRODIE, Bernard, *Strategy in the Missile Age*, RAND Corporation, 2007.
16. BUZAN, Barry, *An Introduction to Strategic Studies. Military Technology and International Relations*, Palgrave Mac Millan, 1987.
17. BUZAN, Barry, HANSEN, Lene, *The Evolution of International Security Studies*, Cambridge University Press, f.l., 2009.
18. BUZAN, Barry, *Popoarele, statele și teama*, Cartier, Chișinău, 2000.
19. CHELCEA, Septimiu, *Metodologia cercetării sociologice. Metode cantitative și calitative*, Editura Economică, 2007, București.
20. COX, Robert W., „Social forces, states and world orders: beyond international relations theory”, în COX, Robert W., SINCLAIR,

- Timothy J., *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, 1996.
21. CULIC, Irina, *Metode avansate în cercetarea socială. Analiza multivariată de interdependență*, Polirom, Iași, 2004.
 22. DÎRDALĂ, Lucian-Dumitru, „Neoliberalismul”, în Miroiu, Andrei, Ungureanu, Radu-Sebastian, *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași 2006.
 23. OSTROM, Elinor, *Guvernarea bunurilor comune. Evoluția instituțiilor pentru acțiunea colectivă*, Polirom, Iași, 2007.
 24. FEYERABEND, Paul, *Against method*, Verso, 2010.
 25. FREEDMAN, Lawrence, *The evolution of nuclear strategy*, Palgrave, 1983.
 26. GATTES, Scott, HUMES, Brian D., *Games, Information and Politics. Applying Game Theoretical Models to Political Science*, University of Michigan Press, 1997.
 27. GEORGE, Alexander L., BENNETT, Andrew, *Case studies and Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press, 2005.
 28. KOREMENOS, Barbara, LIPSON, Charles, SNIDAL, Duncan (coord.), *The Rational Design of International Institutions*, Cambridge University Press, 2001.
 29. KOREMENOS, Barbara, LIPSON, Charles, SNIDAL, Duncan, „The Rational Design of International Institutions”, în KOREMENOS, Barbara, LIPSON, Charles, SNIDAL, Duncan (coord.), *The Rational Design of International Institutions*, Cambridge University Press, 2001.

30. KUHN, Steven, „Prisoner`s Dilemma”, în Edward N. Zalta (coord.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, ediție online, 2017, <https://plato.stanford.edu/entries/prisoner-dilemma/> (accesat august 2016).
31. KUHN, Thomas S., „Objectivity, Value Judgement and Theory Choice”, în CURD, Martin, COVER, J. A., *Philosophy of Science. The Central Issues*, W.W. Norton & Company, f.l., 1998.
32. HAMILTON, Thomas, MESIC, Richard, *A Simple Game-Theoretic Approach to Supression of Enemy Defenses and Other Time Critical Analyses*, RAND Corporation, august 2004, ediție online, http://www.rand.org/pubs/documented_briefings/DB385.html, (accesat septembrie 2016).
33. HUME, David, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.
34. HOLLIS, Martin, SMITH, Steve, *Explaining and Understanding International Relations*, Claredon Press, 1991.
35. JACKSON, Patrick Thaddeus, *The Conduct of Inquiry in International Relations: Philospohy of Science and Its Implications for the Study of World Politics*, Routledge, 2010.
36. JERVIS, Robert, „Cooperation Under the Security Dilemma”, *World Politics*, ianuarie 1978.
37. JERVIS, Robert,, „Security Regimes”, *International Organization*, primăvara 1982
38. KING, Gary, Keohane, Robert, Verba, Sidney, *Fundamentele cercetării sociale*, Polirom, Iași, 2000.

39. KRAUSE, Keith, „Rationality and Deterrence in Theory and Practice”, în Craig A. Snyder, *Contemporary Security and Strategy*, MacMillan, f.l., 1999.
40. KYDD, Andrew W., *International Relations Theory. The Game-Theoretic Approach*, Cambridge University Press, 2015, ediția Kindle.
41. LAKATOS, Imre, „Introduction” în Imre Lakatos, *The methodology of scientific research programmes*, Cambridge University Press, 1978, Vol. I.
42. LIDDELL-HART, Basil H., *Strategia. Acțiunile indirecte*, Editura Militară, 1973.
43. MALIȚA, Mircea, *Teoria și practica negocierilor*, Editura Politică, 1972.
44. MIROIU, Adrian, *Fundamentele politicii*, Editura Polirom, Vol. I și II, Iași, 2006, 2007.
45. MORROW, James D., „The Institutional Features of Prisoners of War Treaties”, în KOREMENOS, Barbara, LIPSON, Charles, SNIDAL, Duncan (coord.), *The Rational Design of International Institutions*, Cambridge University Press, 2001.
46. OLSON, Mancur, *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, 2002 (1965).
47. OLSON, Mancur, Zeckhauser, Richard, ”An Economic Theory of Alliances”, *Review of Economics and Statistics*, august 1966,
48. ORDERSHOOK, Peter C., *Game Theory and Political Theory. An Introduction*, Cambridge University Press, 1986.
49. POPPER, Karl R., *Conjecturi și infirmări*, Editura Trei, București, 2001.

50. POPPER, Karl R., *Logica cercetării*, Editura Științifică și enciclopedică, București, 1981.
51. ROTARIU, Traian, „Individualism sau holism”, în Traian Rotariu, *Fundamentele metodologice ale științelor sociale*, Polirom, Iași, 2016.
52. ROTARIU, Traian, „Realism și constructivism”, în Traian Rotariu, *Fundamentele metodologice ale științelor sociale*, Polirom, Iași, 2016.
53. RUGHINIȘ, Cosima, *Explicația sociologică*, Polirom, Iași, 2007.
54. SANDLER, Todd, *Collective Action. Theory and Applications*, The University of Michigan Press, 1992.
55. SCHELLING, Thomas C., *Strategia conflictului*, Editura Integral, București, 2000.
56. SNYDER, Craig A., „Contemporary security and strategy”, în Snyder, Craig A. (coord.), *Contemporary Security and Strategy*, Mac Millan, 1997.
57. STAHL, Henri H., *Teoria și practica investigațiilor sociale*, Editura Științifică, București, 1974.
58. STEIN, Arthur A., *Why Nations Cooperate. Circumstances and Choice in International Relations*, Cornell University Press, Ithaca, 1990.
59. TALWALKAR, Presh, „Attacking a target optimally: an example of war game theory from RAND 1957”, <http://mindyourdecisions.com/blog/2012/02/21/attacking-a-target-optimally-an-example-of-war-game-theory-from-rand-1957/>.

60. UNGUREANU, Radu-Sebastian, „Extinderea conceptului de securitate”, în MIROIU, Andrei, UNGUREANU, Radu-Sebastian, (coord.), *Manual de relații internaționale*, Polirom, Iași, 2008.
61. WALT, Stephen M., „Rigor or Rigor Mortis? Rational Choice and Security Studies”, în BROWN, Michael E., COTE, Owen R., LYNN-JONES, Sean M., MILLER, Steven E. (coord.), *Rational Choice and Security Studies. Stephen Walt and His Critics*, MIT Press, 2000.
62. WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, Polirom, Iași, 2006.
63. WALTZ, Kenneth N., *Omul, statul și războiul*, Institutul European, Iași, 2001.
64. ZODIAN, Mihai, *Perspective epistemologice și predicții în relațiile internaționale*, Editura UNAp, București, 2015.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

Redactor: Daniela RĂPAN
Coperta: Liliana ILIE

Lucrarea conține 88 pagini

Centrul de Studii Strategice de Apărare și Securitate
Universitatea Națională de Apărare „Carol I”
Șoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, București
Tel.: +41.021.319.56.49, Fax: +41.021.319.57.80
E-mail: cssas@unap.ro, Website: <http://cssas.unap.ro>